

Δήμος Αργιθέας
Με ευγενή σύμπραξη των
Γ.Α.Κ. Αρχείων Ν. Καρδίτσας
και Ν. Ευρυτανίας

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

*Στ' Άγραφα... ένα ταξίδι.
Αρχή του ταξιδιού: η Αργιθέα Αγράφων.*

*Χάρτες – Τοπωνύμια των Αγράφων
και Δημοτικά Τραγούδια της Αργιθέας*

Καρδίτσα 2018

Copyright: Δήμος Αργιθέας

Επιμέλεια έκδοσης, κειμένων:

Ελπινίκη Αγγελίνα και Μαρία Παναγιωτοπούλου

Μακέτα εξωφύλλου: Ηλίας Καρκαλέτσος

Σελιδοποίηση – Εκτύπωση – Βιβλιοδεσία: Ηλίας Καρκαλέτσος

ISBN:

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλεγόμενα	7
<i>Παναγιωτοπούλου Μαρία</i>	
<i>Των Αγράφων μηνύματα... άγραφα.....</i>	11
<i>Κλήμος Γεώργιος</i>	
<i>Ο κλήρος και οι σχέσεις του με το δημοτικό τραγούδι.....</i>	23
<i>Παναγιωτοπούλου Μαρία</i>	
<i>Να πάμε ψηλά στα Άγραφα, ψηλά στο Καρπενήσι.....</i>	31
<i>Κουτής Ξενοφών</i>	
<i>Κλεφταρματολισμός και κλέφτικο τραγούδι.....</i>	35
<i>Κάμπας Λευτέρης</i>	
<i>Τραγούδια και χοροί της Αργιθέας.....</i>	53
<i>Αγγελίνα Ελπινίκη</i>	
<i>Με αφορμή μια πετροπέρδικα.....</i>	63

Προλεγόμενα

«Φίλοι μας καλωσορίσατε.....»

Αξιότιμοι κυρίες και κύριοι

Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους Ν. Καρδίτσας σας καλωσορίζουν στη σημερινή εκδήλωση που συνδιοργανώνουμε με τα Γενικά Αρχεία του Κράτους Ν. Ευρυτανίας και το Δήμο Αργιθέας και σας ευχαριστούμε πολύ για την ανταπόκριση στην πρόσκλησή μας.

Η υπηρεσία μας στα πλαίσια μιας σύγχρονης αντίληψης για το ρόλο της αλλά και την αναθεωρημένη σχέση της με την κοινωνία οργανώνει με τη συνεργασία του Δήμου Αργιθέας τις φετινές εκδηλώσεις στη Αργιθέα και συγκεκριμένα στο Βλάσι και το Πετρίλο με θέμα «Στ' Άγραφα ... ένα ταξίδι. Αρχή του ταξιδιού: *Η Αργιθέα Αγράφων Καρδίτσας*». *Χάρτες - τοπωνύμια και Δημοτικά τραγούδια της Αργιθέας*»

Αξιολογούμε σήμερα εδώ ένα στοιχείο της ταυτότητας του ελληνικού λαού (το Δημοτικό Τραγούδι), του οποίου η αξία έχει διαχρονικά υμνηθεί από τα πρώτα χρόνια του ελεύθερου βίου της χώρας μας μέχρι σήμερα, ενώ σε κάποιες ιστορικές περιόδους δεν έλλειψε η καπηλεία και η φθηνή εκμετάλλευσή του.

Ειδικότερα οι χάρτες είναι το αποτύπωμα του χώρου σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές, έχουν μεγάλη αξία, την οποία όλοι αναγνωρίζουν και είναι προφανής η σημασία τους. Τα τοπωνύμια είναι ο άγραφος χάρτης της ιστορικής διαδρομής των τόπων μας, είναι ο αφευδής μάρτυρας όχι μόνο των γεγονότων, αλλά και της οικονομικής κοινωνικής ζωής των χωριών, είναι οι αθέατες ψηφίδες του χάρτη της ιστορικής και κοινωνικής πραγματικότητας ενός εκάστου τόπου.

Για την αξία των δημοτικών μας τραγουδιών δεν χρειάζεται να πούμε κάτι, απλά να σημειώσουμε ότι επιχειρούμε να χαρτογραφήσουμε το σύγχρονο και μελλοντικό ρόλο των δημοτικών τραγουδιών μέσα σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα και να φωτίσουμε πτυχές και διαστάσεις ει δυνατόν και της μελλοντικής διαδρομής τους.

Στόχος μας είναι να δημιουργήσουμε ένα σύγχρονο τοπικό Αρχείο Δημοτικής Παράδοσης, το οποίο θα συγκεντρώσει το σύνολο της πνευματικής παραγωγής, δίσκους, βιβλία, κάθε είδους ηχογραφήσεις και καταγρα-

φές τραγουδιών που έχουν γίνει στο Νομό Καρδίτσας και τη Θεσσαλία. Η αρχή έγινε με την πολύ σημαντική δωρεά του ερευνητή και συγγραφέα κ. Παναγιώτη Νάνου, ο οποίος χάρισε στα Γενικά Αρχεία Καρδίτσας ολόκληρο το αρχείο του, ανάμεσα σε αυτό καταγραφές τραγουδιών, βιβλία και ψηφιακούς δίσκους με τραγούδια της Καρδίτσας, σπάνια βιβλία σε ψηφιακή μορφή. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι ενώ η Καρδίτσα είναι ένα από τα σημαντικότερα κέντρα Δημοτικής Παράδοσης της χώρας, εν τούτοις δεν έχει αποκτήσει ακόμα ένα σημείο αναφοράς για το ιστορικό και λαογραφικό υλικό που παράγεται.

Αποτέλεσμα αυτού είναι ο πλούτος να χάνεται ή στην καλύτερη περίπτωση να διασώζεται αποσπασματικά σε ιδιωτικά αρχεία στα οποία η πρόσβαση των ερευνητών είναι πρακτικά πολύ δύσκολη ή αδύνατη.

Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί ότι η Αργιθέα των Αγράφων παραμένει ακόμα και σήμερα σημαντικό κέντρο διάσωσης του λαϊκού πολιτισμού και της παράδοσης. Η παρουσία αυθεντικών μουσικών και τραγουδιστών, όπως λ.χ. ο Γιώργος Λέκκος ή ο Στέργιος Βλαχογιάννης αλλά και των νεότερων, είναι η απόδειξη ότι η παράδοση είναι ζώσα μνήμη και τρόπος ζωής μέχρι σήμερα. Μια άλλη απόδειξη είναι η συλλογική δραστηριότητα όπως εκφράζεται από τους Πολιτιστικούς Συλλόγους και τους φορείς του τόπου, μαζί με την Αυτοδιοίκηση που υπηρετούν από κοινού την ιστορική μνήμη και το πολιτιστικό γίγνεσθαι.

Τη συλλογή αυτού του υλικού, την ανάδειξη και προβολή του θα επιδιώξουν τα ΓΑΚ Ν. Καρδίτσας στο πλαίσιο μιας διαφορετικής από την μέχρι τώρα αρχειακής κουλτούρας που ήθελε τα αρχεία κλειστά και προσβάσιμα μόνο σε ειδικούς ερευνητές.

Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους είναι ο κατεξοχήν δημόσιος φορέας που είναι υπεύθυνος για τη διάσωση των αρχείων και την ασφαλή τους παράδοση στις επόμενες γενιές και έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει το συνδετικό κρίκο όλων των σχετικών δραστηριοτήτων του τόπου μας. Πιστεύω πως η συντονισμένη προσπάθεια όλων μας προς αυτή την κατεύθυνση θα επιφέρει τους αναμενόμενους καρπούς πολύ σύντομα. Ήδη η αρχή έγινε, όπως προανέφερα, με τον κ. Παναγιώτη Νάνο.

Κυρίες και κύριοι, τα Γ.Α.Κ. Αρχεία Ν. Καρδίτσας επιχειρούν ένα άνοιγμα στην κοινωνία και τους πολίτες. Είμαστε εδώ να συνεισφέρουμε στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης, στη διάσωση ιστορικών πηγών κά-

θε είδους αλλά και να συμβάλλουμε στο πολιτιστικό γίγνεσθαι του τόπου.

Στο σημείο αυτό πρέπει να ευχαριστήσω τους ομιλητές για την ανταπόκριση στην πρόσκληση να μιλήσουν για το δημοτικό τραγούδι στη περιοχή της Αργιθέας:

Την κ. Μαρία Παναγιωτοπούλου προϊσταμένη των Γενικών Αρχείων Ν. Ευρυτανίας που συμμετέχει ως συνδιοργανώτρια στο ξεκίνημα αυτού του όμορφου ταξιδιού στην Αργιθέα και τον κ. Γιώργο Κλήμο, δάσκαλο και τοπικό ερευνητή Κουτή Ξενοφώντα, δάσκαλο, Κάμπα Λευτέρη, τοπικό ερευνητή.

Τα τελευταία ευχαριστήρια πριν παραδώσω το βήμα απευθύνονται στο Δήμαρχο Αργιθέας κ. Λάμπρο Τσιβόλα που μας φιλοξενεί για δεύτερη συνεχή χρονιά, πάντα με θερμή και μεγάλο προσωπικό ενδιαφέρον.

Επίσης ευχαριστώ το Σύλλογο Βλασιωτών «Η Καραβούλα», το Σύλλογο των Απανταχού Πετριλιωτών «Το Πετρίλο» και τη Λέσχη Φωτογραφίας & Κινηματογράφου Καρδίτσας.

Ακόμα να ευχαριστήσω τις συναδέλφους κ. Δανιήλ Ελπίδα, Παζαρλή Μαρία και Πλούτογλου Νόπη από το ΓΑΚ- Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας- Αρχείο Χαρτογραφικής Κληρονομιάς για το βίντεο που μας έφτιαξαν. Και πάνω απ' όλα να ευχαριστήσω θερμά την Διευθύντρια της Κεντρικής Υπηρεσίας κ. Μαριέττα Μινώτου για τη στήριξή της. Με την ελπίδα ότι η εκδήλωση θα είναι ενδιαφέρουσα και πολύτιμη για όλους μας ευχαριστώ για την παρουσία σας.

Αγγελίνα Ελπινίκη

Προϊσταμένη ΓΑΚ - Αρχείων Ν. Καρδίτσας

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ:

«Στ' Άγραφα... ένα ταξίδι. Αρχή του ταξιδιού: η Αργιθέα Αγρόφων.»

Παναγιωτοπούλου Μαρία

Προϊσταμένη ΓΑΚ - Αρχείων Ν. Ευρυτανίας

Των Αγράφων μηνύματα... άγραφα.

Τόποι σύμβολα, τόποι που το όνομα τους εκφράζει κυρίως μια ουτοπία. Και καθώς ψιθυρίζεται το άγραφο τούτο μήνυμα φουσκώνει η ψυχή και ο νους υψιπέτης κυριεύεται από τον πόθο για την κατάκτηση του απόλυτου. Όπως ακριβώς ισχύει για τα *ουρανομήκη* τούτα όρη των Αγράφων. Και είναι θαρρώ βέβαιο ότι για όλους μας Άγραφα σημαίνει υπερηφάνεια, ασυμβίβαστο, ελευθερία, λεβεντιά, παληκαριά...

Αυτή τη διάσταση των Αγράφων θα επιχειρήσω να ανακαλέσω στη μνήμη, ροβολώντας μαζί σας στα όρη αυτά τα *αποτομώτατα*. Οι ευχαριστίες μου είναι δεδομένες προς τους φορείς και τα πρόσωπα που συνέδραμαν για να επιχειρήσουμε μαζί αυτό το οδοιπορικό σε έναν τόπο ιστορικό, απείρου φυσικού κάλλους. Κι ας μην ξεχνάμε ότι απειλείται στις μέρες μας από το πείραμα της εναλλακτικής μορφής ενέργειας με τις ανεμογεννήτριες.

Δεν είναι άσκοπο να τονισθεί ότι τα Γ.Α.Κ. των δύο ομόρων νομών Καρδίτσας και Ευρυτανίας είναι οι θεματοφύλακες της αρχειακής περιουσίας των νομών αλλά και οι σκληροί δίσκοι της ιστορικής μνήμης τους. Διαχειρίζονται στην περίπτωσή μας και την παρακαταθήκη των Αγράφων ως ιστορικού τόπου. Για τούτο σας καλέσαμε από κοινού σε τούτο το οδοιπορικό μας που ανοίγεται σε δύο διαστάσεις του χωροχρόνου. Στον χώρο ξετυλίγεται μέσα από τους χάρτες και τα τοπωνύμια· και ξεδιπλώνεται στον χρόνο, μέσα από τα δημοτικά τραγούδια που αποκρυσταλλώνουν τον βιωμένο χρόνο της ιστορικής παρουσίας των ανθρώπων στο συγκεκριμένο φυσικό περιβάλλον.

Τον γενικό τίτλο της οδοιπορίας μας αυτής, *Στ' Άγραφα ένα ταξίδι*, τον αντλήσαμε από το ομότιτλο βιβλίο του Δ. Λουκόπουλου, έκδοση 1928. Κατέγραφε το οδοιπορικό των 15 ημερών στ' Άγραφα, ελπίζοντας ότι προσφέρει τη γνώση μιας άγνωστης Ελλάδας και καθιστώντας τους αναγνώστες του συμμετόχους και συντρόφους σ' ένα ταξίδι όπου ο ίδιος

ανάσανε κι αναγάλλιασε έξω από τη συνηθισμένη μονότονη ζωή της πόλης και της ακινησίας.

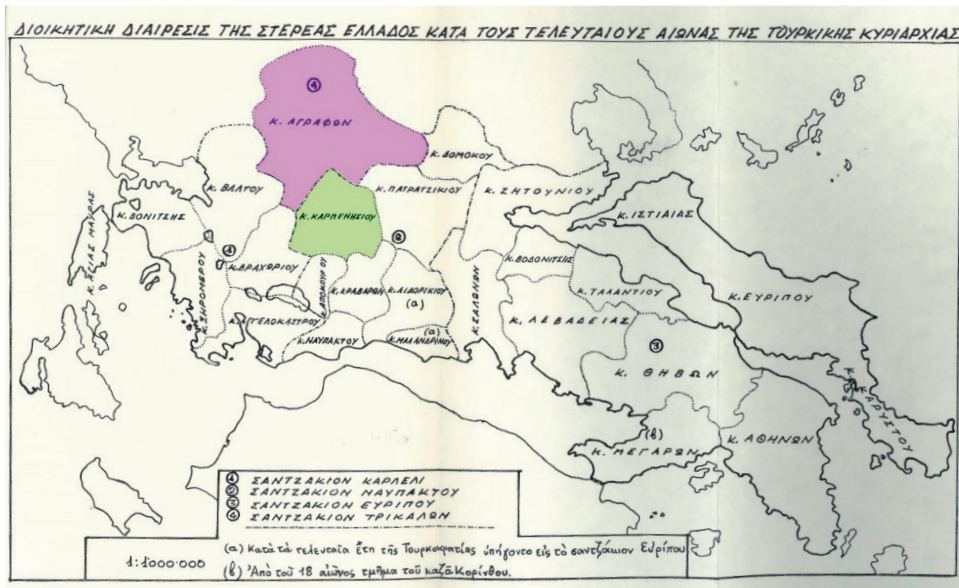
Από τότε έχουν περάσει 90 χρόνια. Εγείρεται λοιπόν το ερώτημα πόσο μοιάζουν τ' Άγραφα του 2018 με εκείνα που γνώρισε ο Λουκόπουλος. Κι ακόμα ένα ερώτημα: τ' Άγραφα του Λουκόπουλου ποια σχέση έχουν με αυτή την ιστορική περιοχή που λειτουργεί στη συλλογική συνείδηση ως σύμβολο;

Για τούτο και στον τίτλο μας προσθέσαμε αποσιωπητικά. Τρεις τελείες που ισοδυναμούν με τρεις χρονικές στιγμές κωδικοποιώντας τρεις σταθμούς ανά αιώνα. Άγραφα 2018, Άγραφα Λουκόπουλου 1928 περίπου και Άγραφα του 1828, όταν η επανάσταση οδεύει προς το τέλος της και αρχίζουν τα δρώμενα για την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Είναι σε αυτούς τους τρεις σταθμούς όπου το βήμα μας σκοντάφτει, κι ο λογισμός μας περιστρέφεται για να συλλάβει τη διαχρονική ιστορική πορεία της περιοχής, να συγκρίνει τις διαφορές, να εντοπίσει τις ομοιότητες, να προσδιορίσει τις αλλαγές.

Άγραφα λοιπόν του 2018: πολλοί γνωρίζουν ότι τα Άγραφα είναι ένα σημείο ιστορικής αναφοράς με πολλούς συμβολισμούς αλλά αγνοούν σε ποια περιοχή ακριβώς αντιστοιχούν. Ίσως όχι άδικα. Αν έρθουν ως επισκέπτες στο ν. Καρδίτσας θα μάθουν και θ' ακούσουν για τα Άγραφα της Καρδίτσας από τη μεριά της Αργιθέας. Κι αν μετά πάνε στην Ευρυτανία θα ακούσουν κι εκεί για Άγραφα. Κι αν τύχει και επισκεφθούν πάλι την Καρδίτσα από τη μεριά της Λίμνης Πλαστήρα κι εκεί πάλι στ' Άγραφα θα βρεθούν. Και ακόμη, αν ανηφορίσουν στη Ρεντίνη, το ιστορικό χωριό πρωτεύουσα του δήμου Σοφάδων, πάλι στ' Άγραφα θα πατήσουν. Και τέλος, αν ο δρόμος τους φέρει στον Φουρνά Δήμου Καρπενησίου, θα μάθουν ότι και εκεί Άγραφα είναι. Λογικό κι επόμενο κάποιος ν' απορήσουν, μα καλά, πόσα ποια Άγραφα υπάρχουν; Ας πιάσουμε λοιπόν το νήμα από την αρχή.

Άγραφα 1828. Τα χρόνια εκείνα τα ηρωικά του αγώνα τ' Άγραφα έχουν στην ουσία ακόμα τα χαρακτηριστικά της οθωμανικής διοίκησης: είναι ο καζάς που υπαγόταν στο σαντζάκι Τρικάλων. Είναι και το περίφημο αρματολίκι των Αγράφων, που κατά πως γνωρίζετε είναι και το πρώτο αρματολίκι που δημιουργήθηκε στον ελλαδικό χώρο. Για την έκταση στην οποία αντιστοιχούσε υπάρχουν διάφορες εκτιμήσεις.

Η ιστορία του καζά Αγράφων πάει αντάμα μ' εκείνη του καζά Καρπενησιού, αν και ο δεύτερος ανήκε σε άλλο σαντζάκι (Ναυπάκτου), όπως φαίνεται και στον επόμενο χάρτη.

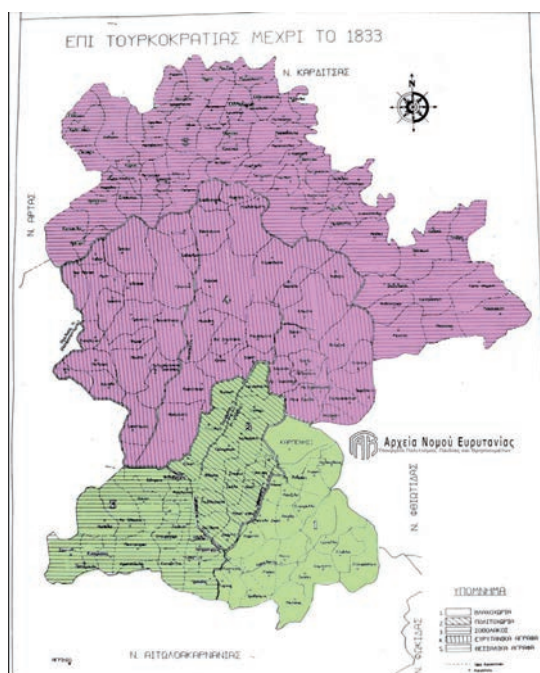

(Ο χάρτης προέρχεται από το βιβλίο του Γ. Γιαννόπουλου).

Στη δημοτική ποίηση αποτυπώνεται συχνά η συνάφεια αυτή. Να πάμε απάνω στ' Αγραφα, ψηλά στο Καρπενήσι... Σε αυτό ειδικά το σημείο θα αναφερθούμε αύριο στο Πετρίλο.

Η διασύνδεση αυτή των δύο καζάδων επιβάλλεται και ερμηνεύεται από τη γεωμορφολογία καθώς και οι δύο αυτές ορεινές περιοχές είναι αναπόσπαστο τμήμα, φυσική απόληξη της ν. Πίνδου. Για τούτο ο Κ. Τσάτσος γράφει: Τα Άγραφα και τα Καρπενήσια, της Πίνδου η ραχοκοκκαλιά...

Είμαστε όμως ακόμα στο 1828. Στο οριακό αυτό σημείο του ιστορικού χρόνου μας χωρίζουν μόνο 4 χρόνια από τη χρονική στιγμή που τ' Άγραφα θα πάψουν πια να είναι εκείνος ο ενιαίος ορεινός κόσμος, ενιαίος ως κοινωνικό, πολιτισμικό σύνολο που είχε μάθει να πορεύεται μέσα στον αέναο κυματισμό των βουνοκορφών... Γιατί, όπως, γνωρίζετε και όπως έχει επαρκώς αναλυθεί από τον κ. Λάμπρο Τσιβόλα, το 1832 έγινε

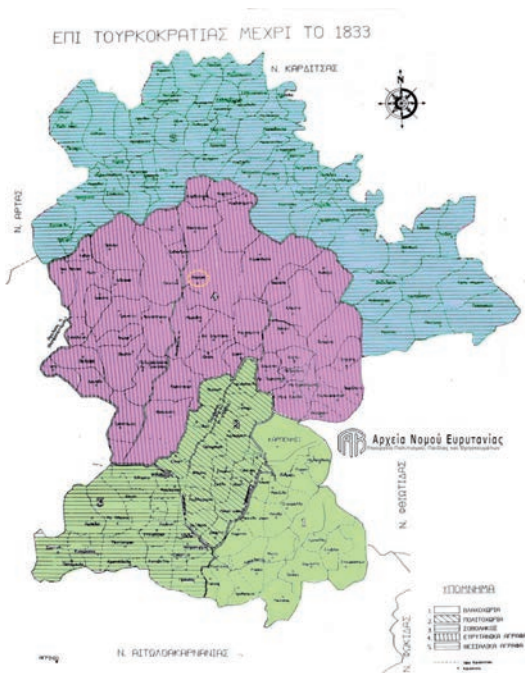

ο διαμελισμός των Αγράφων. Τότε αρχίσαμε να μιλάμε για τα ευρυτανικά και για τα θεσσαλικά Άγραφα. Και ήταν αυτό το τίμημα για τους ανυπότακτους Αγραφιώτες.

Ας σημειωθεί ότι για λόγους διοικητικής οργάνωσης το 1974 αποσπάστηκε ένα ακόμη μέρος από τα ευρυτανικά Άγραφα και ενσωματώθηκε στην ν. Καρδίτσας.

Από το 1828 στο 1832 το διάστημα είναι τόσο μικρό αλλά και τόσης βαρύνουσας σημασίας για την ιστορική περιοχή. Μα αν θελήσουμε να

δούμε τι ήταν τ' Άγραφα πριν το 1828 χρειάζεται να καταδυθούμε με μακροβούτι στα θολά νερά του ιστορικού χρό-

νου. Εκεί πολλά μυστικά κρύβονται θαμμένα για πάντα. Πολλά επίσης αναδύονται και συνάμα καταβυθίζονται πάλι, άλλα επιπλέουν παραμορφωμένα από τις προσχώσεις της ιλύος, από τα φερτά υλικά, από το μεγεθυντικό φακό, το πρίσμα κάτω από το οποίο εξετάζονται. Κάποια τέλος αναδύονται ολοκάθαρα στο γάργαρο νερό της ιστορικής γνώσης. Ας επιχειρήσουμε λοιπόν μια βουτιά στο χώρο και στον χρόνο.

Άγραφα 1445, τετρακόσια σχεδόν χρόνια πριν το 1828, 500 από το 1928, 600 από το σήμερα. Στα οθωμανικά φορολογικά κατάστιχα καταγράφονται με ονόματα και αριθμούς 27 χωριά των Αγράφων. Από αυτά τα 18 αντιστοιχούν στα σημερινά ευρυτανικά Άγραφα. Πρώτο εμφανίζεται το χωριό Άγραφα που χαρακτηρίζεται από τον προσδιορισμό νεφσι= πόλη, το καθαυτό διοικητικό κέντρο. Το 1521 επίσης η Κοινότητα Άγραφα καταγράφεται από τους Οθωμανούς στα αρχεία τους με 332 χριστιανικές οικογένειες, 1.600 περίπου κάτοικοι.

Τα υπόλοιπα χωριά που αναφέρονται στα 1445 είναι: Ασπροπόταμος (Σάϊκα), Βαλάρι (συν. Βραγγιανών), Βελισντόνι (σημ. Τρίδεντρο), Βραγγιανά, Καρίτσα (σημ. Ν. Καρδίτσας), Καροπλέσι, Καρυά (συν. Βραγγιανών), Κεράσοβο (Κερασχωρί), Κλειτσός, Κότλιανη (συν. Μοναστηραχίου), Κύφου (διαλυμένος), Μικροχρύσου (σημ. Ν. Καρδίτσας διαλυμένος), Μοναστηράκι, Μπέσια (σημ. Ν. Καρδίτσας διαλυμένος), Μπιλοκομίτης (σημ. Ν. Καρδίτσας), Μπλος (συν. Χ. Αγράφων), Μύρεση (σημ. Μάραθος), Παραμερίτα (ερημωμένο), Πινιανά (σημ. Επαινιανά), Πριτζέσι (σημ. Ν. Καρδίτσας ερημωμένος), Ρογάτα (ερημωμένο), Σίχνικο (σημ. Κεφαλόβρυσο), Σπινάσα (η Νεράϊδα σημ. της Καρδίτσας), Στύλος, Τροβάτου και Χρύσου (Χρύσω).

Αρκετά από τα χωριά αυτά σχηματίστηκαν στις αρχές του 15^{ου} αιώνα. Κι αν σε κάποια από αυτά υπάρχει δίπλα η ένδειξη «έξω από το φορολογικό κατάλογο» τούτο πιθανότατα σημαίνει ότι δεν είχαν άλλη φορά καταχωριστεί είτε επειδή δεν είχαν ακόμη ιδρυθεί είτε επειδή είχαν ερημωθεί.

Τα δεδομένα που έχουν μελετηθεί από τους ιστορικούς φανερώνουν ότι στα βουνά των Αγράφων, παρόλο που και αι γίδες τα μισούσαν διατην τραχύτητα, ήδη από το 1445 κατέφευγαν άνθρωποι για να ζήσουν μια καλύτερη και ελεύθερη ζωή προερχόμενοι από διάφορα μέρη. Έτσι τα Άγραφα ως περιοχή ευρύτερη εμφανίζουν μια πολύ σημαντική και πολύπλευρη ανάπτυξη για δύο και πλέον αιώνες.

Μια μελέτη των επωνύμων του 1445 δίνει κάποια εικόνα της απώτερης καταγωγής τους, την πολυφυλετική προέλευση: Ἕλληνες, Φράγκοι, Αρβανίτες, Σέρβοι, Βούλγαροι, βλάχοι, Κροάτες εγκαθίστανται εκεί και συνθέτουν το αμάλγαμα της τοπικής κοινωνίας· συνεκτικά στοιχεία η ορθοδοξία και η ελληνική γλώσσα με την οποία εξοικειώνονται κυρίως δια μέσου της εκκλησιαστικής ζωής. Τα κυριώνυμα τους, βαπτιστικά, προερχόμενα ως επί το πλείστον από την εκκλησιαστική ζωή, μαρτυρούν τον ομογενοποιητικό ρόλο της εκκλησίας. Ένα άλλο στοιχείο που επιβεβαιώνει το ρόλο της εκκλησίας είναι ότι στα 17 από τα 27 χωριά ήδη το 1445 υπήρχαν από 1 έως επτά ιερείς. Σε μερικά, Ἀγραφα, Καροπλέσι, Πινιανά, Τροβάτο, Χρύσου υπήρχε και πρωτόπαπας.

Όπως καταδεικνύεται επίσης από την ιστορική μελέτη τα χωριά παρούσαςαν σημαντικά χαρακτηριστικά κοινωνικής, δημογραφικής, οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης : είχαν κοινοτική οργάνωση, τοπική αυτοδιοίκηση με τους διορισμένους από οθωμανούς κοτσαμπάσηδες· σε πολλά χωριά μαρτυρείται ως κοινό επώνυμο το Πρωτόγερος.

Η οικονομική ανάπτυξη συνδέεται με τη κτηνοτροφία. Αναγνωρίζεται ότι οι σαρακατσαναίοι και τα τσελιγκάτα είναι στενά συνδεδεμένα με τα αγραφιώτικα όρη. Η κτηνοτροφική ενασχόληση τούς ώθησε επίσης και να γίνουν πρακτικοί κτηνίατροι, μετεωρολόγοι. Παράλληλα ευνόησε την ανάπτυξη άλλων συναφών επαγγελματιών, όπως η υφαντουργία. Και αναπτύχθηκε τόσο πολύ η τέχνη αυτή ώστε οι αγραφιώτισσες υφάντρες αποτυπώθηκαν στη δημοτική ποίηση: η σαγίτα της έπεσε μαργαριτάρι να πιάσει.

Από την άλλη οι αγραφιώτες καποράπτες- από τα Μεγάλα Βραγγιανά οι Ζαμπακαίοι και οι Τσωλαίοι, από το Μπελοκομίτη οι Θανασάκηδες, οι Καμπαίοι και άλλοι από το Πετρίλο κι οι Ναπαίοι από το Βλάσι, δημιουργούσαν όλων των ειδών τις κάπες. Ας σημειωθεί επίσης ότι η παραγωγή σε μάλλινα υφάσματα δεν άφησε αδιάφορο τον κατακτητή τον 18^ο αιώνα οι Αγραφιώτες πληρώνουν φόρο σε είδος: ο κεφαλικός φόρος καταβάλλεται σε ασταρ, σε ύφασμα δηλ. για τον καθαρισμό των αγγείων στα σουλτανικά μαγειρεία. Είχε υπολογιστεί σε έξι πήχες το άτομο. Αλλά και ο Ευγένιος καταγράφει: Έχομεν να συμβουλευθούμεν εκεί δια τα πανία και τα άλλα έξοδα οπού μας γυρεύει η αυθεντία των εξουσιαστών(επιστ. 267).

Δεν θα αναφερθούμε στη γνωστή και επαρκώς μελετημένη εξαιρετική πνευματική ακμή της περιοχής συνδεδεμένη άρρηκτα με τις μορφές του Ευγενίου, του Διονυσίου εκ Φουρνά, του Αναστασίου Γορδίου.

Ζούσαν λοιπόν καλά και ελεύθερα οι ορεσίβιοι κάτοικοι. Ακόμη κι ο τσοπάνος των Άγραφων θεωρείται ότι ήταν στην πραγματικότητα ελεύθερο άτομο σε σύγκριση με τον καμπίσιο χωρικό, κολλίγα συχνά. Κι ακόμη άνετα σπίτια, διώροφα, ασβεστωμένα, με λιθόστρωτη αυλή και πολλά παράθυρα ήταν τα παραδοσιακά σπίτια των Αγράφων και του Καρπενησιού, σε αντίθεση με τις ζοφερές τρώγλες του κάμπου... Γλύτωναν και τις επιδρομές και τις αρρώστιες που λυμαίνονταν τις πόλεις και τον κάμπο. Είχαν λοιπόν τα σχολειά τους, καζάντισαν τα μπερκέτια τους από την κτηνοτροφία, την υφαντουργία, το εμπόριο, τη χαλκουργία, την υλοτομία, την οπλοποιία και άλλα συντεχνιακά επαγγέλματα. Έδιναν τους φόρους που τους αναλογούσαν ως καταγεγραμμένοι στα κατάστιχα, μα ζούσαν πολύ πιο ελεύθερα, από τους καμπίσιους. Είχαν και τη δυνατότητα, ως κτηνοτρόφοι, να οπλοφορούν θεωρώντας τα όπλα ιερά σαν άγια δισκοπότηρα.

Δεν θέλει πολύ να ψηλώσει ο νους. Οι ορεινοί άρχισαν να βλέπουν τους καμπίσιους απαξιωτικά και τους εαυτούς τους πολύ καλύτερους. Ταύτιζαν τα βουνά με την οικονομική και κοινωνική αυτονομία τους, θεωρούσαν τον κάμπο χώρο κοινωνικής υποτέλειας και σκλαβιάς. Οι γυναίκες των ορέων αποστρέφονταν τον γάμο στο κάμπο: *Μάνα με κακοπάντρεψες και μ' έδωκες στους κάμπους....το λεν οι Αγραφιιώτισσες τα όμορφο μοιρολόγι.* Μα και οι καμπίσιοι ατένιζαν τα ψηλά βουνά και μέσα στη σκληρή καθημερινότητά τους, σε πολλά διαφορετική από των ορεινών, εξιδανίκευαν τα όρη. Παράλληλα διαμόρφωναν και οι μεν και οι δε μια διαφορετική ψυχосύνθεση που την εντόπισαν και ξένοι περιηγητές.

Ωστόσο τα βουνά, καταφύγιο για αιώνες, δεν έπαψαν ποτέ, μετά τον Αύγουστο να σκανδαλίζονται και να στέκονται βαρετά και άγρια. Για τούτο και κάποια στιγμή άρχισε η φυγή: Αγραφιώτες τον 18^ο αιώνα, μεταφέροντας και τις υφαντουργικές γνώσεις, εγκαθίστανται μόνιμα σε πόλεις : Αιτωλικό, Τρίκαλα, Λάρισα, Θεσσαλονίκη, Κοζάνη, Σέρρες, Αδριανούπολη, Φιλιππούπολη, Κ/πολη. Το δρόμο της φυγής διευκόλυναν οι περίφημες γέφυρες που κτίστηκαν κατά τα μέσα του 17^{ου} αι. (Μα-

νόλη, Βίνιανης, Μαρδάχας, Κοράκου) στα ποτάμια Αγραφιώτη, Μέγδοβα, Ασπροπόταμο. Παράλληλα ανθεί το εμπόριο, μάλλινων υφασμάτων και ξύλων, ώστε και ο Ευγένιος σημειώνει: *η αποδημία χάριν εμπορίας σύνηθες κατά το παρ' ημίν ενθάδε*. Άρχισε όμως η ερήμωση των χωριών, σε τέτοιο βαθμό που ο Αναστάσιος Γόρδιος, αιώνιος εραστής των ορέων, θρηνεί για την ερήμωση και παρακαλεί τους απόδημους Αγραφιώτες να επιστρέφουν.

Αλλά στο μεταξύ μια νέα διάσταση ιστορική προέκυψε για τα όρη, καθώς έγιναν τα βουνά του Κατσαντώνη, στη συνέχεια του Καραϊσκάκη. Έγιναν τ' Άγραφα παληκαριών λημέρια, και σ' αυτά απηύθυνε, όπως γνωρίζετε, το ύστατο χαίρε ο Κατσαντώνης... Η μνήμη του, άλλοτε θετική άλλοτε αρνητική στους Αγραφιώτες του 1928, πάντα ζωντανή, όπως την καταγράφει ο Λουκόπουλος αλλά και μαρτυρείται αργότερα το 1960 σε λαογραφικές εκθέσεις δασκάλων.

Με όχημα τη μνήμη αυτή του Κατσαντώνη διανύουμε τον χρόνο για να έρθουμε στ' Άγραφα του 1928. Ο Λουκόπουλος στο πρώτο μισό του βιβλίου του περιοδεύει στον καζά Καρπενησιού και στη συνέχεια σε εκείνο το τμήμα του παλιού καζά Αγράφων που αντιστοιχεί στα ευρυτανικά Άγραφα. Δηλώνεται έτσι για μια ακόμη φορά η άρρηκτη σχέση των δύο περιοχών.

Οδοιπορώντας στον καζά Καρπενησιού με πρώτο σημείο αναφοράς την μαυρομάτα Παναγιά του Καραϊσκάκη, την Προυσιώτισσα, διατρέχει τα διάσελα και τις κορφές και φτάνει στην Παναγία της Τατάρνας και από εκεί στο Κεράσοβο για να ανέβει στ' Άγραφα. Κι ελπίζει ότι άλλη φορά θα πάει στ' Απάνω Άγραφα, στα οποία αναφέρεται και στο βιβλίο τα *Βουνά του Κανταντώνη*. Είναι προφανώς τα Άγραφα εκείνα στα οποία εμείς σήμερα βρισκόμαστε αναζητώντας τον μίτο για την οδοιπορία μας στο ιστορικό χωρόχρονο.

Στο οδοιπορικό του αυτό ο Λουκόπουλος αντιλαμβάνεται τα όρη σαν ένα τείχος, που χωρίζει δύο κόσμους, τον κόσμο των καμπίσιων και των βουνίσιων. Οι περιγραφές του για τα όρη τα καρπενησιώτικα και τα αγραφιώτικα είναι χαρακτηριστικές.

Τα βουνά λοιπόν τ' αγραφιώτικα, δύσβατα και δυσπρόσιτα, αποτελούν το θεμέλιο λίθο για να αναχθεί η λέξη Άγραφα σ' ένα σύμβολο υπερφάνειας ανάλογης με το ύψος των ορέων· ακαταδάμαστος ανυποτα-

ξίας ίδιας με τον ανυπέρβλητο όγκο που είναι αδύνατο να δαμαστεί. Με την επίρρωση της ιστορικής μνήμης για την ακμή των Αγράφων στα χρόνια της οθωμανοκρατίας γίνεται η λέξη συνώνυμο της ελευθερίας αλλά και του διακαούς πόθου για αυτή. Και γίνεται ο πόθος αυτός ένα με την αναπνοή μας καθώς αφηνόμαστε στις ριπές του ελατομυρωμένου αέρα. Ποιος δεν το ζει ακόμη αυτό το συναίσθημα ροβολώντας στις πλαγιές, ανεβαίνοντας κατάκορφα. ...

Έτσι το όνομα του χωριού και συνεκδοχικά της περιοχής, Άγραφα, απόκτησαν τη συμβολική διάσταση τους χάρη και στην ευρύτερη σημασία της λέξης άγραφος, που παραπέμπει στο μη καταγεγραμμένο και συνεπώς στο πέραν από την εμβέλεια της εξουσίας. Άγραφα λοιπόν είναι το μη καταγεγραμμένο μέρος, το εκτός της κυριαρχίας του εξουσιαστή και των αρχείων του.

Η ιστορική έρευνα καταδεικνύει με σαφήνεια και τεκμήρια ως ορθότερη και βάσιμη εκδοχή ότι τ' Άγραφα, ως καζάς και ως αρματολίκι, ονοματίστηκαν έτσι από το ομώνυμο χωριό Άγραφα (σήμερα στο ν. Ευρυτανίας). Είναι το λεγόμενο σχήμα κατά συνεκδοχή, από το μέρος ονοματίζεται το όλο. Όπως αντίστοιχα ο καζάς αρματολίκι Καρπενησιού πήρε το όνομα του από την έδρα του καζά, την πόλη Καρπενήσι. Αλλά ας σημειωθεί ότι για λόγους ιστορικούς στον μεν καζά Καρπενησιού η έδρα παρέμεινε σταθερά στην ομώνυμη πόλη. Στον καζά όμως των Αγράφων, και ενώ η αρχική έδρα ήταν το χωριό Άγραφα, παρατηρείται κατά καιρούς μεταφορά της έδρας σε άλλα μέρη προφανώς και λόγω των δυσκολιών επικοινωνίας/συγκοινωνίας, Κεράσοβο (όπως και σήμερα), Ρεντίνα, Νεοχώρι, κ.α.

Βεβαίως είναι γνωστές σε όλους οι πιθανές ερμηνείες που έχουν δοθεί για το οικωνύμιο Άγραφα. Γη με χαμηλής αξίας αποδοτικότητα, περιοχή μηδενικού ενδιαφέροντος και συνεπώς ανάξιας αναγραφής, όπως θεωρεί ο Ευγένιος Αιτωλός· ανυποταξία των Αγράφων στα χρόνια Κωνσταντίνου Κοπρώνυμου 741-775, συνδεδεμένη με την εικονομαχία· η περιφνημη συνθήκη Ταμασίου και τα προνόμια της περιοχής (1525) (αν και τελευταία όλο και περισσότεροι έγκριτοι ιστορικοί αναθεωρούν τη σημασία της)· παρετυμολογική παραφθορά του αρχαίου Αγραία. Οριστική απάντηση, όπως και για πολλά άλλα ζητήματα ιστορικά, δεν έχει δοθεί.

Σήμερα και παρά το διαμελισμό της περιοχής, ο συμβολισμός τους

εξακολουθεί να γοητεύει. Αλλά νομίζουμε κι εμείς ότι είναι ώρα, τουλάχιστον στη συνείδησή μας, να αποκατασταθεί ο ενιαίος αυτός τόπος με το βαρυσήμαντο συμβολισμό του, όπως προτείνει και ο κ. Τσιβόλας, ώστε να μη συρρικνωθεί τα επόμενα χρόνια κατακερματισμένο το άγραφο μήνυμά τους. Γι' αυτό κι εμείς ελπίζουμε ότι το ταξίδι μας στην ιστορία των Αγράφων θα συνεχιστεί του χρόνου στο δήμο Αγράφων στην Ευρυτανία και το 2020 στην Καρδίτσα και πάλι, στη Νεβρόπολη Αγράφων δ. Λίμνης Πλαστήρα. Προσώρας μπορούμε να αφουγκραστούμε το υπόγειο άγραφο μήνυμα των Αγράφων, στο πασίγνωστο τραγούδι του Σαβόπουλου:

*Ας κρατήσουν οι χοροί
και θα βρούμε αλλιώς
στέκια επαρχιώτικα βρε
ώσπου η σύναξις αυτή
σαν χωριό αυτόνομο να ξεδιπλωθεί*

*Μέχρι τα ουράνια σώματα
με πομπούς και με κεραίες
φτιάχνουν οι Έλληνες κυκλώματα
κι ιστορία οι παρέες*

*Κάνει ο Γιώργος την αρχή
είμαστε δεν είμαστε
τίποτα δεν είμαστε βρε
κι ο Γιαννάκης τραγουδεί
άμα είναι όλα **άγραφα** κάτι θα βγει*

.....

*Κι είτε με τις αρχαιότητες
είτε με ορθοδοξία
των Ελλήνων οι κοινότητες
φτιάχνουν άλλο γαλαξία.....*

.....

*Τι να φταίει η Βουλή
τι να φταιν οι εκπρόσωποι*

έρημοι και απρόσωποι βρε
αν πονάει η κεφαλή
φταίει η απρόσωπη αγάπη που `χε βρει

Μα η δικιά μας έχει όνομα
έχει σώμα και θρησκεία
και παππού σε μέρη αυτόνομα
μέσα στην τουρκοκρατία

Να μας έχει ο Θεός γερούς
πάντα ν' ανταμώνουμε
και να ξεφαντώνουμε βρε
με χορούς κυκλωτικούς
κι άλλο τόσο ελεύθερους σαν ποταμούς

Και στης νύχτας το λαμπάδιασμα
να πυκνώνει ο δεσμός μας
και να σμίγει παλιές κι αναμμένες τροχιές
με το ροκ του μέλλοντός μας

Βιβλιογραφία

Γιαννόπουλος Ιωάννης, *Η διοικητική οργάνωσις της Στερεάς Ελλάδος κατά την τουρκοκρατίαν, 1393-1821*, διατριβή επί διδακτορία, Αθήναι, 1971

Γκιόλιας Μ., *Οι Λειτουργίες του κοινωνικού και πολιτισμικού χώρου της Ευρυτανίας και των Αγράφων κατά την τουρκοκρατία*, στο Βλάχος Π., επιμ., *Σύναξις, Ο Ευγένιος Αιτωλός και η εποχή του*, 324-403, Αθήναι, 1986

Γκιόλιας Μάρκος, *Παραδοσιακό δίκαιο και οικονομία του τσελιγκάτου*, Αθήνα, ΠΟΡΕΙΑ, 2004.

Καραγεώργιος Γεώργιος, *Από την Αγραία στα Άγραφα (Παρατηρήσεις για την ιστορική διαδρομή και την εξήγηση του ονόματος «Άγραφα»*, στο Παπαδόπουλος Κ. επιμ. Πρακτικά Τα Άγραφα στη διαδρομή της ιστορίας, τ.Α., 165-178, Αθήνα, 2009.

Καρανάσιος Χ.-Κόλια Ιω., επιμ., *Αναστάσιος Γόρδιος Αλληλογραφία, 1675-1728*, Αθήνα, 2011, Ακαδημία Αθηνών Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού

Λουκόπουλος Δ., *Στα βουνά του Κατσαντώνη*, Αθήνα

Λουκόπουλος Δ., *Στ' Άγραφα ένα ταξίδι*, Αθήνα, 1928.

Μαυρομύτης Ανάργυρος-Γιάννης, *Ονοματολόγια χωριών Ευρυτανικών Αγράφων 1454/1455 μ.Χ. (Απόσπασμα)*, Παπαδόπουλος Κ. επιμ. Πρακτικά Τα Άγραφα στη διαδρομή της ιστορίας, Αθήνα, 2009, τ.Α., 179-248

Παναγιωτόπουλος Β., *Αρχείο Αλή-πασά*, Αθήνα, 2009, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

Παναγιωτοπούλου Μαρία, *Το δημοτικό τραγούδι των Αγράφων επί τη βάσει της συλλογής Θωμά Τσέτσου*, στο Παπαδόπουλος Κ. επιμ. Πρακτικά Τα Άγραφα στη διαδρομή της ιστορίας, Αθήνα, 2009, τ.Α., 679-718

Παπακαρυάς Δημ., *Ιστορικά του Φουρνά των Αγράφων και των χωριών της περιοχής του κατά και μετά την τουρκοκρατία*, Αθήνα. 1992.

Στάθης Γεώργιος, *Από τ'άγραφα*, Τρίτη έκδοσις, Δήμος Αργιθέας, 2017

Τσιβόλας Λάμπρος, *Διαμελισμός των Αγράφων: το τίμημα των άτακτων και ανυπότακτων Αγραφιωτών*, στο Παπαδόπουλος Κ. επιμ. Πρακτικά Τα Άγραφα στη διαδρομή της ιστορίας, τ.Α., 424-443., Αθήνα

Τσιώλης Κ., επιμ., *Ο Αναστάσιος Γόρδιος και η περιοχή των Αγράφων*, Αθήνα, 2005.

Τσιώλης Κ., *Το Πετρήλο των Αγράφων κατά την τουρκοκρατία*, Αθήνα, 2015.

Ιστορικά Αργιθέας Αγράφων, Πρακτικά Α' Συνεδρίου, 2007, . Η Αργιθέα στην Τουρκοκρατία ως τον 19^ο αιώνα, έκδοση Πολιτιστικού Συλόγου Λεοντίτου «Ο πλάτανος», Ιερά Μονής Σπηλιάς Αγράφων, Λεοντίτο

Κλήμος Γεώργιος

Δάσκαλος, Τοπικός ερευνητής

Ο Κλήρος και οι σχέσεις του με το Δημοτικό Τραγούδι και Χορό

Μια περίπτωση ιερέα που έχει σχέση με το θέμα μας καταγράφει στις επιστολές του ο Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός. Τότε στα 1663, κατά το κείμενο της επιστολής, ο νεαρός σε ηλικία ιερέας Άγγελος της Καστανιάς σε κατάσταση ευθυμίας τραγούδησε με τη φιλική του παρέα στην Καστανιά Αγράφων, εντονότερα των άλλων το «έγια μόλα». Ίσως το «πταίσμα» αυτό, όπως το αποκαλεί ο Ευγένιος, να ήταν αποτέλεσμα οινοποσίας τού «φύσει ένθερμου και ευκίνητου» ιερέα. Δυστυχώς όμως το ότι «ερραψώδει και αυτός κοινά μετά των άλλων. ..και προθυμότερον ολίγον των άλλων» το πληροφορήθηκε σε επιτόπια επίσκεψή του στην Καστανιά ο εγχώριος επίσκοπός του, ο Λιτζάς και Αγράφων Ιάκωβος (1657-1678), ο επικληθείς και κακο- Ιάκωβος¹ για την αχαρκτήριστη επί μακρόν συμπεριφορά του προς τον διδάσκαλό του Ευγένιο, ο οποίος (Ιάκωβος) και του επέβαλε την ποινή του αφορισμού και των επιτιμιών.

Τη δυσμενή αυτή εξέλιξη ο ιερέας την έφερε βαρέως και ζήτησε τη συνδρομή τού λόγιου ιερωμένου της Σχολής των Βραγγιανών Ευγένιου Γιαννούλη του Αιτωλού. Ο Ευγένιος, αφού επανειλημμένως άκουσε «εν απορρήτω και πνευματικώ τρόπω» τον ιερέα, τελικά του έδωσε μια συστατική επιστολή με σκοπό να την παραδώσει ο ίδιος ο ιερέας στον ανώτερο τού επισκόπου, Μητροπολίτη Λάρισας Διονύσιο, από τη φιλάνθρωπία του οποίου ζητά μετά πάροδο ενός έτους τη μεταμέλεια «ει και μη ως αθών (ουδείς γαρ αθώς), αλλ' ως μετάνεμον και μέλος οικείον και μέρος όλου του σώματος της εκκλησίας»¹

«...Τούτου χάριν και ο παρών ιερεύς ονόματι Άγγελος, οπού της εγχειρίζει τώρα αμέσως το παρ' ημών γράμμα, εκ της χώρας υπάρ-

1. Π. Βασιλείου, *Η Επισκοπή Λιτζάς και Αγράφων επί Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1960, σ. 148-152.

χων Καστανίας ήλθε προς ημάς εδώ και άπαξ και δις και τρίτον ήδη μετ' ολίγον, δεινοπαθών άμα και αποδυρόμενος τας κατ' αυτού διαβολάς και το υπέρ χρόνον επιτίμιον. Όθεν κρίνας αυτόν εγώ και ανακρίνας εν απορρήτῳ και πνευματικῷ τρόπῳ και ως πρέπει τῷ επαγγέλματι τῷ ανωτέρῳ ουχ εύρον εν αὐτῷ ἴδιον πταίσμα χωριστόν. Τούτο μόνον, ὅτι ερραψώδει και αυτός κοινά μετά των άλλων το «έγια μόλα» (γελαστικόν ειπεῖν), το ναυτικόν εκείνο λαρύγγισμα, καν και προθυμότερον ολίγον των άλλων διά το φύσει ένθερμον και ευκίνητον· ου μετά πολλάς δε ημέρας παραγενόμενος και ο σος Αγράφων εκεί και επί παρουσία πολλών και επ' εκκλησίας αφώρισε και ουδείς ἴδιον πταίσμα κατ' αυτού τούτου εμαρτύρησε· μόνος ενάγων και κριτής γίνεται ο ρηθείς Αγράφων· ούτος γάρ ούτως αφόβως τε και συλλογίστως πάντα κινείται καθ' ου κινείται. Τρέχει ουν ο παπάς ούτος προς την πατρικὴν της φιλανθρωπίαν μετά θεόν και τη μια των χειρών των παντίμων αυτής άπτεται σιαγόνων, των δε γονάτων τη άλλη (κατά την ποιητικὴν παράδοσιν) υπομιμνήσκων δι' αυτών το τε συλλογιστικόν και το προς ευεργεσίαν ευκίνητον. Και επειδή επάταξεν αυτόν ήδη τῷ λόγῳ της θείας χάριτος και τοις επιτιμίοις, πάλιν ας τον θεραπεύση χριστομιμήτως και συμπαθώς· ας τον δεχθῇ, παρακαλώ, ει και μη ως αθών (ουδείς γαρ αθώς), αλλ' ως μετάμελον και μέλος οικείον και μέρος όλου του σώματος της εκκλησίας. Και ταύτα μεν περί τούτου, αι δε άγιοι και θεοπειθείς σου ευχαί είησαν μεθ' ημών αρωγαί εν βίῳ παντί· αμήν.

Εκ Βρανιανών + αχξδ' Οκτωβρίου κζ'.

Ο Ευγένιος ο εξ Αιτωλίας δούλος της.²

Τη σχέση κλήρου και Δημοτικού Τραγουδιού μαρτυρά και η καταγραφή του γνωστού δημῳδου άσματος Η Ελαφίνα σε κώδικα της Συλλογής Αλεξίου Κολουβά (1849-1915) που ανήκε στις αρχές του προηγούμενου αιώνα στη Μονή Πέτρας του Καταφυγίου και σήμερα απόκειται στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών. Το τραγούδι είναι καταγεγραμμένο αχρονολόγητα σε Κώδικα (Ευχολόγιο) του 17^{ου} αιώνα και τραγουδιέται και χορεύεται ιδιαίτερα στη Θεσσαλία με συμβολικό περιεχόμενο

2. Ευγενίου Γιαννούλη του Αιτωλού Επιστολές, 1992, αρ. επιστολής 44, Βρανιανά 27 Οκτ. 1663(;) (προς Διονύσιο Λαρίσης).

και έντονα λυπητερά συναισθήματα. Πρόκειται για το παιδί μιας μάνας, που με αυθαίρετη διαταγή αξιωματούχου της Τουρκίας (βασιλιά κατά το ποίημα) εκτελέστηκε. Η μητέρα του αδικοσκοτωμένου παιδιού θρηνεί το χαμό του σαν ελαφίνα, που ο κυνηγός της σκότωσε το ελαφάκι.

Σε καταγραφή (1996) του Δ. Καλτσούλα³ το τραγούδι στην περιοχή μας έχει ως εξής:

*Όλα τα λάφια βόσκουνε κι όλα δροσολογούνται,
μα μια λαφίνα ταπεινή δεν πάει μαζί με τ' άλλα,
μόνο τ' απόσκια περπατεί, τ' απόξερβα αγναντεύει,
κι όθ' εύρει γάργαρο νερό, θολώνει και το πίνει.
Κι ο ήλιος την ερώτησε, κι ο ήλιος τη ρωτάει:
- Γιατί, λαφίνα ταπεινή, δεν πας κοντά με τ' άλλα;
Μόνο τ' απόσκια περπατείς, τ' απόξερβα αγναντεύεις;
- Ήλιε μου, σαν με ρώτησες, θα σου το μολογήσω:
Δώδεκα χρόνους ορφανή, στείρα χωρίς ελάφι.
Κι απάνω στο δωδέκατο απόχτησα λαφάκι.
Μα σαν εβγήκε ο βασιλιάς, να λαφοκυνηγήσει,
το βρίσκει μοσχανάθρεφτο, ρίχνει και το σκοτώνει.
Γι' αυτό στα απόσκια περπατώ, στ' απόξερβα αγναντεύω.
Κι όθ' εύρω γάργαρο νερό, θολώνω και το πίνω.*

Ας το δούμε τώρα και στην πρώτη του ίσως καταγραφή του από τον ολιγογράμματο γραφέα του στον Κώδικα⁴ που προηγουμένως αναφέραμε και που δεν απέχει πολύ από τη προηγούμενη πραγματικότητα:

«Αγριο λάφι βόσκειται – παραβόσκειται - κάτω σε άνηδρους κάμπους

*βόσκειται Παραβόσκειται τη γην δάκρια γεμίζ
- οχού μανίτζα μου=-
και από τα δάκρυα τα πολλά την γην χηλον, επήκε
και ήλιος ανατέλοντα την ελαφήν ερώτα,
λαφήν(α) γιδέ βόσκισε και δεν δροσολογάσε
ηγώ λεγα κυρ ιλιε μου να μιν με το ροτήσης,*

3. Δ. Καλτσούλας «Όσα κι αν περπάτησα...» Δημοτικά τραγούδια Αργιθέας, Γόμφων, Ιθώμης Καρδίτσας, έκδοση Συλλόγου Αργιθεατών Αθήνας "Η Εστία" Αθήνα 1996, σ. 70.

4. Κώδικας αριθ. 23 του 17^{ου} αιώνα (Ευχολόγιο)„ Βλ. Γ. Κλήμος, Το Χρονικό της Ιεράς Μονής Πέτρας Καταφυγίου, Καρδίτσα 2001, σ. 172-173

αμῖ αφόντης με το ρότησες· να σε το μολογήσω·
 δώδεκα χρόνους έκαμα και μόσχον δεν επήκα·
 και τώρα στα γεράματα· Έπισα ορεον μοσχάρι,
 και δεν το πυρα, να αναβώ απάνου στο ωροωβούνη,
 αμι ήρθα και εκατέβικα εις τους ορεους κάμπους·
 και ο βασιλεύς εδιάβενε εις το ελαφοκίνηγι·
 κῖ ωλιμερης κινήγησε κινήγη δεν έποικε
 και προς το γέρμα του ήλιου έπηασε το μοσχάρι·
 της μάνας του το διέβικεν για να πήση δήπνον·
 τα μάτια του εσταρχίσαν· εθάμβωσε το φως μου
 στω κάψαλο δρωσωλογώ· στο ξέρα ησηχάζο·
 και όσα ποτάμια με νερό, θέλο να τα καταπίω».

Από την αναφορά μου στα δύο περιστατικά προκύπτει αβίαστα ότι οι ιερείς μας ήταν μέτοχοι του Δημοτικού Τραγουδιού και χορού. Ως υμνωδοί του Υψίστου και πολλοί με καλλιεργημένη φωνή, γνωστή η σχέση Βυζαντινής Μουσικής με το Δημοτικό τραγούδι, σε στιγμές χαράς και πανηγύρεων εξέφραζαν και εκφράζουν και σήμερα τα συναισθήματά τους με χορό και τραγούδι. Αρκεί ο χορός των να μην είναι εξεζητημένος (όχι π.χ. το τσιφτιτέλι, ο χορός ιερέα πάνω σε τραπέζι κλπ.) να εκφράζει ως μου επιτραπεί μια σεμνότητα αν και δεν μου αρέσει η λέξη αυτή στην προκείμενη περίπτωση.

Δύο τοπικά δημοτικά τραγούδια των Πετριλίων, που καταγράφηκαν παλιότερα στην περιοχή μας μού κατέθεσε ο γνωστός και πολύ χρήσιμος στις κατά καιρούς συζητήσεις μας καθηγητής και προσωπικός μου φίλος Βασίλης Κάμπας.

Πρόκειται για τον **Πασχαλινό χορό** που χορεύονταν την πρώτη μέρα του Πάσχα.

Σήμερα Χριστός ανέστη
 Σήμερα αληθώς ανέστη
 Σήμερα και οι παπάδες
 Στέκονται σαν δεσποτάδες
 Σήμερα τα παληκάρια
 Στέκονται σαν τα λιοντάρια

Σήμερα και τα κορίτσια
Στέκονται σαν κυπαρίσσια
Σήμερα κι οι παντρεμένες
Στέκονται καμαρωμένες
Σήμερα κι αυτές οι χήρες
Χαίρονται οι κακομοίρες
Σήμερα και οι γριές
Σαν τομάρια στις προβιές

Και το **Επιτραπέζιο τραγούδι** των καλογήρων στα προσφερόμενα δείπνα των προσκυνητών γνωστά και ως ψαλτοτράγουδα. Καταγράφηκε από συνεργείο της YENEΔ το 1981 και μάλιστα για την πιστότερη απόδοση μέσα στο ναό του Ρώση στο Πετρίλο.

Ένας είναι ο Θεός,
δεύτερη η Παναγιά,
τρισυπόστατος ο Θεός
(Σε υμνούμε, σε ευλογούμε, παρθένα μου Παναγιά)
Τέσσερ' οι Ευαγγελιστές,
πεντέ οι αειπαρθένες,
έξι ο εξάψαλμος
()
Επτά ειν' τα μυστήρια,
οχτώ ειν' η Οκτώηχος,
εννέα ειν' τα Τάγματα
()
Δέκα ειν' ο εντολές,
έντεκα τα εωθινά,
δώδεκα οι Απόστολοι
και στο μέσον ο Χριστός
()

Κατά την ίδια πηγή μας παλαιότερα συνήθως οι ιερείς χόρευαν το «Γαϊτανάκι», οργανικό χορό (χωρίς λόγια)

Προσωπικά ένα στοιχείο της Αργιθέας που με άρεσε και με συγκλό-
νισε, και γι' αυτό έγινε η αναφορά μου στο θέμα αυτό, είναι ο τοπι-
κός της χορός «ο κλειστός» αμέσως μετά την θεία λειτουργία των το-
πικών πανηγύρεων από ομάδα ιερέων που συλλειτουργούν ή και ιερέ-

ων με ομάδα λαϊκών. Συμβαίνει στη ζωή μας πολλές φορές κάτι που το βλέπουμε και το βιώνουμε τακτικά και μόνιμα να μην το αξιολογούμε θετικά. Να το προσπερνάμε ως ένα δεδομένο της περιοχής χωρίς να το προσδίδουμε την απαραίτητη σημασία.

Την περιγραφή του ωραίου αυτού εθίμου που θέλει τους ιερείς της Αργιθέας να χορεύουν στα εντυπωσιακά πανηγύρια της περιοχής μου εξιστόρησε προφορικά πριν λίγα χρόνια ο Καθηγητής της Σχολής Καλών Τεχνών του Παν. Αθηνών Γιάννης Καρατζόγλου. Μου έλεγε πως εγώ δεν γνώρισα χωριό. Βρέθηκα λοιπόν στις 8-9-1998 (Γενέσιο της Θεοτόκου) στα γνωστά οδοιπορικά μου για τα μοναστήρια της Αργιθέας στη Μονή Κώστη. Μετά την τέλεση της θείας λειτουργίας στο αμφιθεατρικό τοπίο της μονής με τα γύρω βουνά αντίκρυζα για πρώτη μου φορά ιερείς να χορεύουν. Ο τρόπος που πιανόντουσαν αγκών με αγκών (θλυκωτό), τα δωρικά και με ωραίο μέτρο βήματά τους, η προσήλωσή τους στο τραγούδι με συγκλόνισαν. Ήταν για μένα η σκηνή εκείνη μια αρχαία θεατρική πράξη σε ένα εξωτικό τοπίο με θεατές τη φύση και ηθοποιούς τους ιερείς. Όταν του εξήγησα πως ίσως το σφιχταγκάλιασμα αυτό σημαίνει την αναγκαία ενότητα των ανθρώπων της ορεινής κοινωνίας να ξεπερνούν εν τη ενώσει τα πολλά και δύσβατα προβλήματα της περιοχής ο ενθουσιασμός του μεγάλωσε. Σημειώνω πως η φωτογραφία του αυτή κοσμεί το εξώφυλλο της ανέκδοτης εργασίας του.⁵

Ευκαιριακά όταν στα διδασκαλικά μου χρόνια έκανα μια αναφορά στους Δημοτικούς Χορούς και στο ρυθμό τους από έδρας παρουσίασα ένα Δημοτικό Χορό και έναν ξενόφερτο. Τον τελευταίο ας μου επιτραπεί να τον παρουσιάσω.

Παρόμοια σκηνή Αργιθεάτικου χορού με ιερέα τον Ηλία Νασιώκα της Μαραθέας καταγόμενο από το Πετροχώρι να σέρνει το χορό αντίκρυσε στην τηλεόραση και ο μακαριστός Μητροπολίτης μας Κλεόπας σε εκπομπή της ΥΕΝΕΔ. Κάλεσε τον παπα-Ηλία για εξηγήσεις και τον απειλούσε με εξάμηνη αργία αν δεν μεσολαβούσε ο γνωστός στον Μητροπολίτη Κλεόπα Μουσικολόγος Σίμων Καράς να του επιστήσει την προσοχή πως έχουμε χρέος ιερό να διατηρούμε τις παραδόσεις και όχι

5. Γιάννης Καρατζόγλου, Ναοί αθωνίτικου τύπου στα θεσσαλικά Άγραφα (16ος αι. – 18ος αι.), Καρδίτσα 2012, Διδακτορική διατριβή, δακτυλογραφημένη, σχ. 4ο, ανέκδοτη.

να τις καταργούμε.¹ Σημειώνω πως ο Μακαριστός Κλεόπας από την Αττάλεια της Μικράς Ασίας ήθελε το τραγούδι από τους ιερείς αλλά όχι και το χορό. Γνωστοί ιερείς καλλίφωνοι που τραγουδούσαν κατά καιρούς σε συνάξεις κληρικές και όχι μόνο ήταν οι ιερείς Βρέκος Φώτιος, Μάγγος Δημήτριος και ο πατριώτης μου Γερούκης Βασίλης.

Την πιο επίσημη όμως θέση της εκκλησίας μας προς το Δημοτικό τραγούδι, και τελειώνω μ' αυτό, εκφράζει ο Ραδιοφωνικός Σταθμός της Αρχιεπισκοπής Αθηνών. Στα εγκαίνια λειτουργίας του ο τότε Αρχιεπίσκοπος μακαριστός Σεραφείμ απαίτησε από τον Διευθυντή Μητροπολίτη Γουμένισσας², όπως ο Σταθμός αρχίζει με Προσευχή και Δημοτικό Τραγούδι και κλείνει με Δημοτικό Τραγούδι και Προσευχή.

1. Β. Κάμπας.

2. Κων. Κελεσίδης, Γραμματέας της Ι. Μητροπόλεώς μας.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ:

«Στ' Άγραφα... ένα ταξίδι. Αρχή του ταξιδιού: η Αργιθέα Αγρόφων.»

Παναγιωτοπούλου Μαρία

Προϊσταμένη Γ.Α.Κ. - Αρχείων Ν. Ευρυτανίας

Να πάμε ψηλά στα Άγραφα, ψηλά στο Καρπενήσι.

Μας ήρθε η άνοιξη, παιδιά μ', το καλοκαίρι.

Πάρτε, αρματώστε τα τραγιά, στολίστε τα γκισέμια,

σ' αυτές τις μαυροκάλεσιες βάλτε αργυρά κουδούνια,

μαυλίστε τα κοπάδια μας, ούτε σκυλί μην μείνει,

να πάμε απάνω στ' Άγραφα, ψηλά στο Καρπενήσι,

πόχει ο σταυραετός φωλιά και η πέρδικα λημέρι.

Θα άξιζε ίσως τον κόπο να αναλυθεί το χιαστί σχήμα των δύο τελευταίων στίχων με το οποίο ο σταυραετός αντιστοιχεί στο Καρπενήσι και η πέρδικα στ' Άγραφα. Ας αρκεστούμε ότι και τα δύο αυτά πτηνά ως σύμβολα αντικατοπτρίζουν την περηφάνεια και τη λεβεντιά. Αποτυπώνεται έτσι ολοφάνερα η διασύνδεση της ιστορίας του καζά Αγράφων μ' εκείνη του καζά Καρπενησιού, αν και ο δεύτερος ανήκε σε άλλο σαντζάκι (Ναυπάκτου).

Η διασύνδεση αυτή των δύο περιοχών ερμηνεύεται από τη γεωμορφολογία καθώς και οι δύο αυτές ορεινές περιοχές είναι αναπόσπαστο τμήμα, φυσική απόληξη της ν. Πίνδου. Και είναι κυρίαρχο θέμα και σε άλλα δημοτικά τραγούδια: η μάνα του καπετάν Ανδρούτσου ρωτούσε για την τύχη του γιου της.

Αγράφων άγρια βουνά, Αγράφων κορφοβούνια

τί κάμεταν το γιόκα μου τον καπετάν Ανδρίκο;

Στον Άσπρο δεν ακούστηκε ουδέ στο Καρπενήσι.

Και οι αγωνιστές του 1821 στο Μεσολόγγι και στο Αιτωλικό περίμεναν ελπιδοφόρα μηνύματα από τα βουνά αυτά:

Πουλί μου πουθε νέρχεσαι και πούθε κατεβαίνεις;

Μην έρχεσ' από τ' Άγραφα, ναπό το Καρπενήσι;

Το 1928 ο Λουκόπουλος συνειδητοποιεί τα όρη σαν ένα τείχος, που χωρίζει δύο κόσμους, τον κόσμο των καμπίσιων και των βουνίσιων. Οι περιγραφές του για τα όρη τα καρπενησιώτικα και τα αγραφιώτικα είναι

χαρακτηριστικές: «Ποτέ στη ζωή μου δεν πεθύμησα τόσο να ήμουν ποιητής, όσο όταν ξαγνάντησα κι είδα το χωριό....κάθησα πάνω σε πέτρα κι αγναντεύω. Τι να ιδώ! Ένα μεγάλο, απέραντο πανόραμα. Δεξιά μου όλα τ'αγραφιώτικα βουνά, ψηλά, μαυρομουχλιασμένα, σηκώνουν τις άπειρες κορφές τους στο ορίζοντα κι ύστερα χάνονται.....βαθιά πέρα σ'αυτή τη φαντασμαγορία των βουνών μέσα ξεπροβάλλει κάτασπρος ο Άσπρος...».

Μια ανάλογη αίσθηση εκφράζει και ο Καρκαβίτσας, ο οποίος περιοδεύοντας στην περιοχή ως στρατιωτικός γιατρός, μόλις έφτασε στην Ευρυτανία και αντίκρουσε την «ογκώδη και συνοφρυωμένην όψιν» του Τυμφρηστού ένωσε να αναβλύζουν στην ψυχή του «ενθουσιασμοί και πόθοι διάπυροι ορεινοί αδιάπτωτου σφρίγγους και δυνάμεως, έφεις ασυλλήπτου ελευθερίας, ενώ το σαρκίον μου έφρισσεν εξηυτελισμένον, κατεπτοημένον προ του ανεφίκτου. Αλλά και οι ξεναγοί μας οι άνθρωποι της φύσεως δεν ησθάνθησαν ολιγωτέραν εμού συγκίνησιν. Είδον τον έναν τον πολύλογον να σταθεί προσατενίζων την θέαν εκείνην, ν' ανοίξει σπιθαμιαίον στόμα και τον ήκουσα να ανακραΐζει εν ακρατήτω θαυμασμού: Αη, Βελούχι μ...»

Μέσα σ' αυτό το άγριας ομορφιάς περιβάλλον έζησαν ακμαίοι οι αγραφιώτες όπως είναι γνωστό. Το μυστικό της ικανότητας τους όχι απλώς να επιβιώνουν αλλά και να παράγουν πολιτισμό υψηλής αξίας, νομίζω ότι κρύβεται ως πυρήνας στο ακόλουθο αγραφιώτικο τραγούδι:

«Πέρα σ' εκείνο το βουνό, το κορφανταριασμένο
 πόχει ανταρούλα στη κορφή και καταχνιά στον πάτο,
 κανέναν δε τ' ανέβαινε, κανας δεν τ' ανεβαίνει,
 μήδ' άνθρωπος, μηδέ πουλί, μήδ' άγριο χελιδόνι».

Έτσι τραγουδήθηκε από τους ανώνυμους και απλούς ανθρώπους του τότε η περήφανη και αγέρωχη αγριότητα του βουνού. Περικλεισμένο από καταχνιά κι αντάρα προβάλλει απρόσιτο και φοβερό. Κανείς δεν τολμά την ανάβαση. Μήτε ο άνθρωπος που κατά τον Σοφοκλή μύρια μηχανεύεται τεχνάσματα για να δαμάσει τη φύση, μήτε ακόμα κανένα πουλί. Κι ενώ νομίζει κανείς ότι αυτή η άγρια και επιβλητική φύση θα μείνει για πάντα αδάμαστη και απροσπέλαστη, έρχονται οι τελευταίοι στίχοι του τραγουδιού για να ανατρέψουν την εικόνα.

«Κόρη ξανθή τ' ανέβαινε πλέκοντας το γαϊτάνι,

πλέκοντας κι αρμενίζοντας και φιλοτραγουδώντας.

Και βγαίνει απάνω στην κορφή»

Μια ανέμελη κόρη είχε τη δύναμη με το τραγούδι της να δαμάσει το βουνό. Αφήρησε την καταχνιά. Διέσχισε την αντάρα και βγήκε κατάκορφα. Και προκαλεί σίγουρα εντύπωση το θαλασσινό αρμενίζοντας που κυριαρχεί στη μέση του στίχου. Σαν φρεγάδα που ξανοίγεται στα πελάγη, τιθασεύοντας τα κύματα, κατακτώντας την υδάτινη επιφάνεια, έτσι και η κόρη κατακτά με την φυσική της παρουσία και το τραγούδι της το βουνό.

Δύο δυνάμεις αντιπαρατίθενται, δύο εικόνες αντιπαραβάλλονται, μέσα από δύο εκδήλως αντίρροπες οντότητες. Από τη μια το βουνό: στέρεος όγκος που καταδυναστεύει επιβλητικά τον χώρο. Από την άλλη μια οντότητα εύθραυστη, θα έλεγε κανείς, που βαδίζει με άνεση χωρίς να αποκόβεται από την καθημερινή δραστηριότητά της (πλέκοντας), χωρίς να καταβάλει ιδιαίτερο μόχθο, χωρίς να καταβάλλεται ψυχικά από την σκοτεινή, ανταριασμένη όψη του βουνού: φιλοτραγουδώντας.

Έτσι, στην ψυχρή και σκοτεινή εικόνα των πρώτων στίχων, όπου κυριαρχεί μια αρνητική ενέργεια, αντιπαρατάσσεται η ειρηνική, γλυκιά εικόνα των επόμενων στίχων. Η κόρη άφοβη, αφοσιωμένη στο εργόχειρό της και στο τραγούδι της, δρασκελάει τους βράχους, χώνεται μέσα στα ρουμάνια και το κατακτά το βουνό «αρμενίζοντας».

Από την σωματική της κατασκευή δίνονται μόνο δύο στοιχεία. Η χροιά της φωνής της που κρύβεται στο φιλοτραγουδώντας και τα ξανθά μαλλιά της. Και θα μπορούσαμε να πούμε πώς σ' αυτά κρύβεται ένας συμβολισμός :είναι ο ήλιος που εξοβελίζει την καταχνιά και την αντάρα. Ας σημειωθεί ότι το δημοτικό τραγούδι οικοδομείται κυρίως πάνω στο ουσιαστικό και το ρήμα, στον στέρεο δηλαδή κόσμο των πραγμάτων και όχι στην φανταχτερή επιφάνεια που είναι το επίθετο. Έτσι και στο τραγούδι αυτό υπάρχουν μόνο τρία επίθετα, τα δύο φανερά -άγριο, ξανθή- το ένα κρυμμένο σε σύνθεση -φιλοτραγουδούσε-και μία μετοχή το κορφανταριασμένο-ενώ κυριαρχούν τα ρήματα και τα ουσιαστικά.

Εν κατακλείδι το μήνυμα του τραγουδιού είναι η απόλυτη ανατροπή. Κάτι που φαίνεται τεράστιο, ογκώδες και επιβλητικό, απροσπέλαστο και απειλητικό, αντιπαλεύεται από μια δύναμη ανώτερη που κρύβεται μέσα σε μια γλυκοκελαηδούσα κόρη.

Μήπως αυτό το τραγούδι κρύβει ένα βαθύτερο συμβολισμό ή ακόμα

καλύτερα μπορούμε εμείς να το κάνουμε σύμβολο; Ας δούμε στο βουνό τη καθημερινή ζωή, ειδικά του τότε, με τον κάματο, το μόχθο και τις δυσκολίες. Και ο άνθρωπος, με τη δύναμη και του τραγουδιού, αντλεί κουράγιο και τα καταφέρνει να γλυκάνει τον κάματο, να ομορφύνει τον μόχθο, να υπερβεί τις δυσκολίες. Μπορούμε σήμερα άραγε να κάνουμε το ίδιο για τα δικά μας «βουνά»;

Κουτής Ξενοφών

Δάσκαλος, Τοπικός ερευνητής

Κλεφταρματολισμός και κλέφτικο τραγούδι.

Κύριε δήμαρχε, κυρίες προϊσταμένες των Γενικών Αρχείων του Κράτους, κυρία βουλευτή, κύριοι, κύριοι επίσημοι, φίλοι και φίλες, Πετριλιώτες και Πετριλιώτισσες...

καλησπέρα κι από εμένα, χρόνια πολλά και καλή Παναγιά.

Να ευχαριστήσω θερμά τους διοργανωτές της σημερινής εκδήλωσης, που με κάλεσαν εδώ στο όμορφο Πετρίλο, να είμαι κι εγώ ένας από τους εισηγητές.

Είναι πραγματικά δύσκολο να εισηγηθείς μέσα σε λίγα λεπτά ένα τέτοιο πλούσιο θέμα, αλλά θα το προσπαθήσω.

Κάθε λαός, κάθε Έθνος έχει τη δική του ιστορική και εθνική του κληρονομιά, το δικό του φυσικό περιβάλλον, τα δικά του ήθη και έθιμα και τη δική του θρησκεία. Έχει τη δική του γλώσσα, η οποία διατηρεί ισχυρούς τους δεσμούς ανάμεσα στους αν-

θρώπους που την μιλούν και την παραδίδουν στις νεότερες γενιές, οι οποίες θα κατοικήσουν στον ίδιο τόπο και θα αγαπήσουν με πάθος την γη των προγόνων τους.

Ο ελληνικός λαός έχει έναν ιδιαίτερο, ξεχωριστό τρόπο να μεταβιβάζει στους απογόνους του όλα τούτα, και σ' αυτό συμβάλλει σημαντικά το τραγούδι. Το ελληνικό Δημοτικό τραγούδι εκφράζει τους πόθους και τους

καημούς του λαού μας και αποτελεί μια ζωντανή εξιστόρηση της ιστορικής διαδρομής του ελληνικού λαού. Μέσα σ' αυτό βρίσκουμε την ψυχή του, τους αγώνες και τις λαχτάρες του, τις ελπίδες του και τα όνειρά του, τους καημούς, τους πόθους και τις προσδοκίες του.

Το Δημοτικό τραγούδι κατέχει μια ξεχωριστή θέση στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, που καλύπτει μια περίοδο 10 και πλέον αιώνων, καθώς αρχίζει από τα βυζαντινά χρόνια, τον 9^ο με 10^ο αιώνα, με τα ακριτικά τραγούδια.

Κομμάτι σημαντικό αυτής της παράδοσης αποτελούν τα κλέφτικα τραγούδια, που οι μελετητές τους τα τοποθετούν στον 17^ο αιώνα και πολλοί ακόμη νωρίτερα, στα τέλη του 15^{ου} αιώνα.

Σε πολυτελή ηγεμονικά δείπνα στη Γαλλία μνημονεύονται και Έλληνες στρατιώτες, οι οποίοι παίζουν ταμπουρά και διασκεδάζουν τους συνδαιτυμόνες τους με τα άσματά τους. Ο Σανούντο περιγράφει το 1505 έναν αοιδό στρατιώτη, ο οποίος παρευρέθηκε σε μεγάλο διπλωματικό δείπνο του Καρδινάλιου Γριμάνη, ονόματι Βαρλέττας, ενδεδυμένος χρυσαφί ενδύματα και κρατών ταμπουράν όλον εξ αργύρου κατασκευασμένο, συνοδευόμενος από σύντροφό του, που κρατούσε μικρή λύρα, όπως και οι κλέφτες, έπαιξαν άσματα θελκτικά, λεπτά και πολύ ευχάριστα.

Η ακμή βέβαια των κλέφτικων τραγουδιών σημειώνεται από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα έως τα χρόνια της Επανάστασης.

Κλέφτικα ονομάζονται τα τραγούδια εκείνα που αναφέρονται στη δράση των κλεφτών και των αρματολών. Το μεγαλύτερο κομμάτι αυτών απαρτίζουν τραγούδια που είναι αφιερωμένα σε ξεχωριστό καπετάνιο, όπως του Κατσαντώνη, του Ανδρούτσου, του Μπουκουβάλα κτλ. Όλα σχεδόν τα κλέφτικα τραγούδια διηγούνται κάποιο σπουδαίο κατόρθωμα ή τον ηρωικό θάνατο του καπετάνιου, ενώ δεν παραλείπουν να υμνήσουν και τα ιδανικά που εκπροσωπούσε. Σ' αυτά προβάλλεται έντονα το εθνικό στοιχείο, καθώς και ο εθνικός ρόλος του κλέφτη.

Παρόλο που οι ληστείες των κλεφτών είχαν θύματα πολλές φορές φτωχούς χωρικούς, οι πράξεις τους συνδέθηκαν με την κοινωνική κυρίως ληστεία και με την αντίληψη της διαρκούς ανταρσίας απέναντι σε κάθε μορφή εξουσίας και καταπίεσης.

Ο Μακρυγιάννης γράφει τα εξής για τους κλέφτες: «...Τη μαγιά της λευτεριάς, όπου τη βάσταξαν ξυπόλυτοι και γυμνοί τόσους αιώνες εις τα βουνά κι ερημιές να μη χαθεί, και σκότωναν οι τύραγνοι κι οι Τουρκοκοτσαμπάσηδες έναν απ' αυτούς και γένονταν δέκα. Κι εί-

χαν συντρόφους όλοι αυτοίνοι τ' άγρια θεριά και φίδια, όπου συγκατοικούσαν μαζί και προστάτη μόνον τον Θεόν....».

Οι κλέφτες, την περίοδο της Τουρκοκρατίας, ήταν οργανωμένοι σε συμμορίες με αρχηγό τον πρωτοκλέφτη. Χαραμήδες και ζορμπάδες τους ονόμαζαν οι Τούρκοι. Περιφέρονταν στα βουνά, προξενώντας τρόμο στους χωρικούς και τους ταξιδιώτες. Έστηναν ενέδρες, απήγαγαν και λήστευαν, δημιουργώντας ανασφάλεια και πανικό. Αποτελούσαν έτσι μια συνεχή απειλή για όλους και κυρίως για τους εμπόρους, τουςπραματευτές και για τους ίδιους τους Τούρκους.

*«Πραγματευτής κατέβαινε από τα κορφοβούνια,
σέρνει μουλάρια δώδεκα και μούλες δεκαπέντε,
κι οι κλέφτες τον απάντησαν καταμεσίς στο δρόμο
και πιάσαν τα μουλάρια του για να τα ξεφορτώσουν....»*

Η Οθωμανική διοίκηση, προσπαθώντας να αντιμετωπίσει την κατάσταση, χρησιμοποιεί ένοπλες δυνάμεις πρώην κλεφτών ή άλλους κατάλληλους ανθρώπους, αρχικά στην περιοχή των Αγράφων και στη συνέχεια σε όλη την Ηπειρωτική Ελλάδα.

Στο φορολογικό κατάστιχο του 1485, που είναι συνοπτικό, βλέπουμε ότι αρκετοί κάτοικοι των Αγραφιώτικων χωριών αναφέρονται ως *musellem*:

4 κάτοικοι του χωριού Μεσοβούνι, 2 των Βραγγιανών 1 του Λιασκόβου, 2 του Λαμπερού, 2 της Νεράιδας, 4 του Νεοχωρίου 1 των Επινιανών, 4 του Τροβάτου, κ.λπ.).

(**Musellem**: Πολιτοφυλακή, στην οποία στρατολογούνται ραγιάδες, που σε αντάλλαγμα της στρατιωτικής υπηρεσίας απαλλάσσονταν από διάφορους φόρους.)

Εδώ βλέπουμε περίτρανα τη συνεργασία των Οθωμανικών αρχών με ντόπιο πληθυσμό των Αγράφων και συγκεκριμένα την ανάθεση σ' αυτούς στρατιωτικού έργου, έναντι απαλλαγής τους απ' τον δυσβάσταχτο «κεφαλικό» φόρο. Ίσως έχουμε να κάνουμε με ένα προστάδιο των Αρματολικιών στην αρχική τους μορφή, που λειτουργεί ως σώμα ένοπλης τοποτηρητείας, πιθανότατα χωρίς τη δομή που είχε αργότερα, για να ελέγχεται καλύτερα από την τουρκική διοίκηση.

Η συνεργασία και η οργάνωση των Αγραφιωτών καθώς και οι πιέσεις που ασκούσαν ποικιλοτρόπως στους Τούρκους, ανάγκασε τους δεύτερους να παραχωρήσουν προνόμια σε ολόκληρη την περιοχή του Βιλαετιού, και έτσι, το 1525 υπογράφηκε επίσημα η περίφημη συνθήκη του Ταμασιού. Ήταν μια κατάκτηση των Αγραφιωτών και, παρόλο που κλήθηκαν να πληρώνουν ένα σημαντικό ποσό φόρου κάθε χρόνο, ένιωθαν ισχυροί και χαίρονταν την αυτονομία τους.

Η υπερφορολόγηση όμως των Αγραφιωτών τον 17^ο αιώνα, όπως αυτό διακρίνεται σε φορολογικά κατάστιχα, δημιούργησε εντάσεις, πολλοί αρνούνταν να πληρώσουν τους φόρους και άλλοι πάλι εγκατέλειπαν τις

εστίες τους, με αποτέλεσμα να μειωθεί δραματικά ο πληθυσμός που εξοφλούσε τα φορολογικά βάρη. Οι φόροι επιμερίζονταν σε λιγότερες οικογένειες κάθε οικισμού και αυτό ενέτεινε τις τάσεις φυγής και την άρνηση πληρωμής των φόρων, που έγιναν δυσβάσταχτοι.

Έτσι δημιουργήθηκε η ψυχρόσυνθεση του αντάρτη, του ανυπόταχτου, ο οποίος βρήκε διέξοδο στη ληστεία, τόσο για ικανοποίησή του - πράξη αντίδρασης στο δυνάστη - όσο και για λόγους επιβίωσης.

Η απειλή των κλεφτών ήταν αυτή που οδηγούσε τους Οθωμανούς στην επιλογή του γενναιότερου καπετάνιου για τη θέση του αρματολικιού:

« Βρε Τούρκοι κάμετε καλά
γιατί σας καίμε τα χωριά,
γλήγορα τ' αρματολίκι
γιατί ερχόμαστε σαν λύκοι».

Ο αρματολός διορίζονταν με μυσταφίση σε επίσημη τούρκικη τελετή, παρουσία του Κατή, των κοτσαμπάσηδων και των αγαδομπέηδων, όπου δήλωνε υποταγή. Στα καθήκοντα των αρματολών ήταν η ασφάλεια της περιοχής και η φύλαξη των Δερβενίων.

Αν ταξιδέψουμε στην Ενετοκρατία, θα διαπιστώσουμε κάτι σχετικό. Οι εν Ναυπάκτω στρατιώτες και προνοιάτορες λάμβαναν άδεια από τις αρχές να εξέλθουν για ληστείες, με τον όρο να πληρώσουν στον αρμοστή το δέκατο της λείας, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει διάκριση ανάμεσα στον ληστή και τον ειρηνικό υπήκοο.

Πρώτος γνωστός αρματολός των Αγράφων ήταν το Μικρό Χορμόπουλο από το χωριό Άγραφα, που σχημάτισε με τον Γιαννιώτη Αγγέλη Σουμέλα ή Βλάχο και τον Πάνο Μείντάνη απ' την Κατούνα επαναστατικό σώμα, το οποίο πολέμουσε Τούρκους και Ενετούς. Στα Ηπειρώτικα Χρονικά αναφέρεται ότι: «Στις 15 Ιούλη 1684, μετά από συμφωνία που

πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του πάπα Ινοκέντιου ΙΑ΄ και υπογράφηκε από τη Βενετσιάνικη Δημοκρατία, την Αυστρία και την Πολωνία, για πόλεμο εναντίον των Οθωμανών, ορίστηκε αρχιστράτηγος ο Φραγκίσκος Μοροζίνης και με τον στόλο έφτασαν στην Κέρκυρα και ενώθηκε με τους άλλους στόλους των νησιών Κεφαλλονιάς και Ζακύνθου. Στα Δέματα της Ηπείρου αποβίβασε τον Γιαννιώτη Αγγέλη Σουμέλα ή Βλάχο, τον Πάνο Μειντάνη απ' την Κατούνα και το Μικρό Χορμόπουλο από τ' Άγραφα. Αυτοί θα προετοίμαζαν τους αρματολούς της Ηπείρου και της Στερεάς σε εξέγερση.»

*«Είν' ο Σουμήλας πώρχεται μαζί με τον Μειντάνη
Και το Μικρό Χορμόπουλο το χιλιοπαινεμένο.
Πού' ναι καμάρι των κλεφτών, καμάρι των Αγράφων,
Φέρουν τα φλάμπουρα ανοιχτά με το Σταυρό στη μέση.»*

Μετά το Χορμόπουλο, αρματωλός των Αγράφων έγινε ο Μειντάνης, ο οποίος δολοφονήθηκε το 1714 σε σπηλιά, κοντά στο χωριό Μυρόφυλλο Τρικάλων. Στη συνέχεια το αρματολίκι πέρασε στα χέρια της οικογένειας των Μπουκοβαλαίων.

Ο Βενετός πρόξενος της Θεσσαλονίκης γράφει τα εξής στις 19 Ιουνίου 1759: «Προς τα μέρη της Λάρισας διόρισαν δερβέναγαν έναν Έλληνα, κλέφτην το επάγγελμα, ονόματι Μπουκουβάλα, ο οποίος συγκέντρωσε 700 οπαδούς και εξετόπισεν εκείθε τους Αλβανούς».

Ο πιο φημισμένος απ' τους Μπουκουβαλαίους και πιο τραγουδισμένος απ' τον ελληνικό λαό είναι ο Γιάννης Μπουκουβάλας.

*«Να 'μουν μια πετροπέρδικα στα πλάγια του Πετρίλου
Να σκώνομαι τ' αποταχύ δυ' ώρες πριν ξημερώσει.
Ν' ακούρμαινα τον πόλεμο, πως πολεμούν οι κλέφτες,
οι κλέφτες κι οι αρματωλοί κι ο Γιάννης Μπουκουβάλας.
Τον Μέτσο Χούσο κυνηγούν στη μέση του Πετρίλου,
στον πάτο στα Κουμπουριανά, μέσα στην Κάτω Χώρα.
Ο Μέτσο Χούσο κλείστηκε μέσα στην Παναγία,
Γιώργος Χαϊντούτης χούγιαξε τ' Αλέξη Τραγουδάκη:
- Βάλτε φωτιά στην εκκλησιά, κάψτε τους Τούρκους μέσα,
χίλια φλουριά να της χρωστώ καινούρια να της φτιάσω.....*

Το 1766, ο Γιάννης Μπουκουβάλας με τα παλικάρια του κατατρόπωσε τους Τουρκαλβανούς στο Κεράσοβο.

« Τι να 'ναι ο αχός που γίνεται και ταραχή μεγάλη;
Μήνα βουβάλια σφάζονται, μήνα θεριά μαλώνουν;
Ο Μπουκουβάλας πολεμάει με χίλιους πεντακόσιους
στη μέση στο Κεράσοβο και στην καινούρια χώρα.
Ξανθή κόρη εχούγιαξεν από το παραθύρι,
- Πάψε Γιάννη μ' τον πόλεμο, πάψε και το ντουφέκι,
να κατακάτς' ο κουρνιαχτός, να σηκωθεί η αντάρα,
να μετρηθεί τ' ασκέρι σου να δούμε πόσοι λείπουν.
Μετρούνται οι Τούρκοι τρεις βολές και λείπουν πεντακόσιοι,
μετρούνται τα κλεφτόπουλα και λείπουν τρεις νομάτοι.
Κ' άνε σε γάμο πήγανε, κ' άνε σε πανηγύρι;
Μηδέ σε γάμο πήγανε μηδέ σε πανηγύρι.
Ο ένας λείπει στο νερό κι ο άλλος πάει στο σπίτι.
Να κι ο Γιαννάκης, πόρχεται, επάνω στ' άλογό του,
μες στα λιβάδια τρέχοντας, με το σπαθί στο χέρι. »

Σε παλιά ενθύμηση αναφέρεται ότι ο Μπουκουβάλας πεθαίνει το 1769 στη «Φραγγιά», όπου είχε ταξιδέψει με σκοπό να συναντήσει τους Ορλώφ, και κατόπιν κινείται ο αδερφός του, ο οποίος με 300 άνδρες πηγαίνει στα Άγραφα, καίει το χωριό Κουμπουριανά και πολλά άλλα, με αποτέλεσμα να κατευθυνθούν εναντίον του Τουρκαλβανικά στρατεύματα και ν' αναστατωθεί η περιοχή.

Το 1807, οι Μπουκουβαλαίοι, μετά από προδοσία

του κοτσάμπαση Ρεντίνας Τσολάκογλου, εκδιώχτηκαν απ' το αρματολίκι των Αγράφων, με την κατηγορία ότι συμμετείχαν σε επαναστατικό κίνημα και κατέφυγαν στη Λευκάδα.

Το κενό εξουσίας στο Αρματολίκι είχε φοβερές συνέπειες για τους Αγραφιώτες, κι ο Αλήπασας, για να αντιμετωπίσει την κατάσταση, ανέθεσε στην ξακουστή ομάδα των Κατσαντωναίων το αρματολίκι και διόρισε αρματολό τον Λεπενιώτη. Αυτός υπήρξε δραστήριος καπετάνιος, καθώς έδωσε πολλές μάχες με τους Τουρκαλβανούς και τον αρχηγό τους Σουλεϊμάν Τόττη. Το Πάσχα του 1813 ο Λεπενιώτης δολοφονήθηκε απ' τον Νίκο Θεό και τους Γκαβοστεργαίους, μπροστά στον πύργο του κοτσάμπαση Κωσταρά, στο Φουρνά, ο οποίος τον είχε καλέσει δήθεν για δείπνο.

*«Αντάριασάνε τα βουνά, συννέφιασαν οι κάμποι,
βγήκε κι ο ήλιος κόκκινος και το φεγγάρι μαύρο,
κι 'εκείό τ' αστέρι το λαμπρό, που πάει να βασιλέψει.*

Κι οι κλέφτες τον καρτέρεσαν και το συχνορωτάνε:

- Πες μας, πες μας αστέρι μου κι ένα καλό χαμπέρι.

- Τι να σας πω, μαύρα παιδιά, τι να σας μολογήσω;

Το Λεπενιώτη βάρεσαν μες στο δεξί το χέρι,

δεν μπορ' να βγάλει το σπαθί, ν' αδειάσει το ντουφέκι.

Ψιλήν φωνίτσα έσυρεν, όσο κι αν εδυνότουν:

- Το πού 'σαι Τσόγκα μ' αδερφέ κι εσύ Λάμπρο Σουλιώτη;

Γυρίστε να με πάρετε, πάρτε μου το κεφάλι,

να μην το πάρει η Τουρκιά κι αυτός ο Νίκο Θεός».

Ο κλέφτης, όπως διαπιστώνουμε, όχι μόνο δεν παραδίνεται και δεν προσκυνάει, αλλά δεν δέχεται ούτε να παραδοθεί το κεφάλι του στον αντίπαλο, πράξη ατιμωτική γι' αυτόν. Επιθυμεί λοιπόν να διαφυλάξει την υστεροφημία του, γι' αυτό και καλεί τους συντρόφους του να του το πάρουν.

Ξακουστός κλέφτης των Αγρά-

φων, ο οποίος έγινε ο φόβος κι ο τρόμος Τούρκων και Τουρκαλβανών και μεγάλος εφιάλτης του Αλή Πασά, ήταν ο Κατσαντώνης, ο αδελφός του Λεπενιώτη, πρωτότοκος γιος του σαρακατσάνου μεγαλοτσέλιγκα Γιάννη Μακρυγιάννη και της άξιας τσελιγκοπούλας Αρετής Δίπλα. Συνεπαρμένος από τις αφηγήσεις του συγγενή τους, καπετάν Δίπλα, που περνούσε συχνά από το σπιτικό τους, τον οποίο θαύμαζε και χάζευε την ενδυμασία του και τα αργυροστολισμένα του άρματα, εγκατέλειψε το κονάκι του και ακολούθησε τον καπετάνιο, τον Νάσιο Κουμπόπουλο και τον Τζιάκαλο.

Μετά τον μαρτυρικό θάνατο των γονιών του απ' τον Αλή Πασά, αρχίζει ένας σκληρός πόλεμος μεταξύ Αλή και Κατσαντωναίων. Στις μάχες που σημειώνονται την περίοδο 1804 – 1808 κατατροπώνει τα ασκήρια του Γιουσούφ Αράπη, του Κουτζουμουσταφάμπεη και του Ιλιάσμπεη. Ο Αλή, φανερά εξοργισμένος οργανώνει Τουρκαλβανικά σώματα για να καταδιώξει τους Κατσαντωναίους.

Να πως περιγράφει ο Ουμέρ Κουμπάρος την καταδίωξη, ο οποίος ηγείται των μπουλουκιών, σε επιστολή του προς τον Αλή πασά.

Διαβάζω το σχετικό έγγραφο απ' το αρχείο του Αλή πασά:

«Υψηλόταται καί πολυχρονεμένοι ντουβλετλιού, μερχαμετλιού, τήν ύψηλότητά σου σκλαβεικός προσκινῶ καί τό χρισό σου μέστι φιλῶ, τόν θεόν παρακαλῶ διά νά χαρίζῃ τοῦ ἀφεντός μου ζοήν πολυχρόνειον καί ντουβλέτι πολῇ, ἀμήν.

Καί μέ τό σκλαβεικόν μου ἀρτζουχάλι κάνο ἱφαντέν τοῦ ἀφεντός μου, καθός ἔγινες βακούφισ διά τόν μαντέν τῶν κλευτόν καί ἀπό το πρότο μου ἀρτζουχάλι, ἰδοῦ καί μέ τό σιμερινόν μου πάλε σοῦ ἀναφέρνο τά ὅσα ἀκολούθεισαν ὅς σήμερα. Οἱ σκλάβοι σου Χασάν Μπελιοῦσης καί Ἀλιζότης ἐπήγαν στό Πετρίλου στοῦς Κοστάδες καί μαθέ-

νοντας τόν Κατζιαντόνη στά Βρανιανά ἔπесαν κατόπι τοῦ Κατζιαντόνη στό ντορό καί τόν ἴφεραν ὅς τί Σπηνάσαν τό χοριό· αὐτό ἴτον ἔριμο καί οἱ κλεύφτες ἐμπήκαν μέσα εἰς τά σπήτια καί τοῦτοι τοὺς ἴρθαν ἀπάνου μέ μία βροχή μεγάλι καί ἐπιάσαν τό μπόλεμο ἀπό τό πουρνό ὅς τό βράδου· καί κάνοντας γαῖρέτι τοὺς εὐγαλαν ἀπό τά σπήτια· καί ἐσκοτόθη ὁ ἀδελφός τοῦ Ἀλιζότ: Βοστίνα καί ἓνας λαβομένος καί τρεῖς σκοτομένη τοῦ Χασάν Μπελιοῦσι καί ἓνας λαβομένος. Καί ἀπό τοὺς κλεύφτες δέν ἐσκοτόθη κάνας ἐκῇ. Τά ὁπῆα αὐτά ἀκολούθησαν τήν Πεύφτη εἰς τές : 9: τοῦ παρόντος καί εἰς τές τρεῖς ὅρες τῆς νυχτός μου ἴρθαι καί ἐμένα τό χαμπέρι καί σικόθηκα ὁ σκλάβο σου ὅλι νήχτα με τοὺς ἀνθρώπους μου καί με ραγιάδες καί ἐξιμέροσα ἐκῇ· καί ἀνταμοθήκαμαι καί ἴμεστεν ὅλι μαζή καί στό ντορό τόν κλευτιόν ἴμεστεν καί ὁ Κατζιαντώνης εἶναι σήμερα στό Ζιγό καρσί στου Φουρνά καί σίνоро Ρεντίνας· καί τό ἄλο το μπολοῦκι, ὁ Δίπλας μέ τόν Καραγιαννάκι, εἶναι στό Ἀντριαδίτικο· καί ἔχαν στείλῃ σέ ὅλα τά χοριά Φουρνᾶς κόλη διά χαρατζόματα καί τά χοριά ἀπό τόν φόβον τοὺς ἔχαν σκορπίση. Καί τόρα ὅπου ἴρθαμε ἐμεῖς δέν ἴβραμαι καεναν ραγιά, οὔται εἰς Φουρνά οὔται εἰς τά τρογιρινά χοριά κόλη διά χαρατζόματα καί τά χοριά ἀπό τόν φόβον τοὺς ἔχαν σκορπίση. Καί ἐλπίζομαι με τιν δίναμιν τῆς ὑψηλότη σου νά τοὺς μάσομαι πίσο τά χοριά καί σίμερα κατόπιν τόν κλευφτόν ἴμαστεν.

Ἀκόμη, ἐφέντη μου, ἡ Λιάπιδες ὅπου εἶναι κοντά στόν Χασάν Μπελιοῦση σοῦ εἶναι μαλιοῦμ: ὅπου εἶναι φτοχῇ· ὁμῆος καί ὁ ταῖφᾶς τοῦ Ἀλιζότ τοὺς ἔχουν σφίξῃ καί τοὺς δίο διά τούς ἰλοφέδες καί ἂν ἵναι ὀρισμό σου νά τοὺς δοθῇ ἓνας παρτζιάς νά ζεσταθοῦν νά δουλεύουν με καρδιάν στο χουσμέτι τῆς ὑψηλότη σου καί ὅπος εἶναι ὀρισμό σου.

Ταῦτα σκλαβηκός καί ἡ χρόνη τοῦ ἀφεντός μου πολιάριθμη καί μέ ντουβλέτι ἀπο τον θεόν, ἀμήν:

1807:

Μαΐου 11

Ἄγραφα

σκλάβο σου ουμερ κουμπαρος
προυσκινου

Την ἀνοίξη τοῦ 1807 ὁ Αλήπασας ὀργανώνει ἐπίλεκτο σώμα με ἐπικεφαλῆς τον πολέμαρχο φίλο τοῦ Βεληγκέκα. Στὴν μάχη που ἀκολουθεῖ, σκοτώνεται ὁ Βεληγκέκας με 4 διαλεχτά παλικάρια τοῦ.

«Στις δεκαπέντε του Μαΐου, στις δεκαοχτώ τ' Αυγούστου
ο Βεληγκέκας έτρωγε σ' ενού παπά το σπίτι.
Εκεί χαμπέρια του 'φεραν από τον Κατσαντώνη,
κι ευθύς ορθός ευρέθηκε, γραμματικό φωνάζει.
- Για δος μου, μπίρο μ' το σπαθί, δώσ' μου και το ντουφέκι
κι ο Βεληγκέκας κίνησε με δεκαοχτώ νομάτους
κι ο Κατσαντώνης το σκυλί του 'καμε το καρτέρι.
- Πού πας, Βελή μπουλούκμπαση, ρετζάλι του Βεζύρη;
Δεν είν' τα Νικολόπουλα, μόν' είν' ο Κατσαντώνης,
που πήραν φρίμα τ' Άγραφα κι όλο το Μουαλλάκι.
Τρία τουφέκια του 'δωσαν, τα τρία αράδα αράδα,
το 'να τον πήρε ξώδεσμα και τ' άλλο στο ζωνάρι,
κι ο Κατσαντώνης το σκυλί τον χτύπσε στο κεφάλι.
Το στόμα αίμα γέμιζε, τ' αχείλι του φαρμάκι
κι η γλώσσα του αηδονολαλεί, αηδονολαλεί και λέγει:
- Για πάρτε το κεφάλι μου, το έρημο κεφάλι,
να μην το πάρ' η κλεφτουριά κι αυτός ο Κατσαντώνης.
Το γλέπουν 'χτροί και χαίρουνται και φίλοι και λυπούνται,
τ' ακούει κι η γυναίκα μου και βαριαναστενάζει».

Μετά από μάχες που σημειώνονται στα Άγραφα, όπου σκοτώνεται ο Δίπλας, ο Κατσαντώνης περνάει στη Λευκάδα, όπου έχει συναντήσεις με τους σημαντικότερους κλέφτες της Ρούμελης και, σε επίσημη συνέλευση των κλεφταρματολών, ο Κατσαντώνης ανακηρύχεται αρχηγός όλων των κλεφτών.

Επιστρέφει μετά στα Άγραφα και συγκεντρώνει δυνάμεις, με σκοπό να επιτεθεί στα Γιάννενα, στο κάστρο του Αλή πασά. Σε μια απ' τις μάχες που ακολουθούν, η οποία γίνεται τον χειμώνα του 1808 στη

Σπινάσα Ευρυτανίας, ο Χασάν Μπελούσης παθαίνει πανωλεθρία. Το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς, ο Κατσαντώνης αρρωσταίνει από ευλογιά και το 1809 συλλαμβάνεται μαζί με τον αδερφό του Χασιώτη και λίγα παλικάρια του από τους Τουρκαλβανούς του Αλή, υπό τον Γιουσούφ Αράπη και οδηγούνται στα Γιάννενα, όπου βρίσκουν μαρτυρικό θάνατο.

«Απόψ' είδα στον ύπνο μου, στον ύπνο που κοιμόμουν
πέντε ποτάμια πέραγα, τα πέντε αράδα αράδα
το 'να ποτάμι ήταν θολό, θολό κι αιματωμένο
κι εγώ μαύρος εφώναζα, όσο κι αν ημπορούσα:
- Παιδιά μου, κάμετε καρδιά και πέρα να ριχτούμε,
τους Τούρκους θα βαρέσουμε, θα πάρουμε και σκλάβους.
Κι από τον ύπνο ξύπνησα, σαν τρομαγμένο λάφι,
κι ακούω μια φιλή φωνή, φιλή κι αντρεωμένη,
το καρραούλι φώναζε, το καρραούλι κράζει:
- Για σήκω Κατζαντώνη μου, για σήκω Καπετάνιε,
μας πρόδωσαν, μας πλάκωσαν οι σκυλοαρβανίτες.
- Με τι ποδάρια να σταθώ, με τι χέρι να πιάσω
το έρημο τουφέκι μου, το μαύρο το σπαθί μου!
- Έλα Γιωργάκη αδερφέ και πάρε μ' το κεφάλι,
να μην το πάγουν στον πασά, στον σκύλο τον Βεζύρη.
Σύρε να βρεις το κόλι μου, να βρεις το Λεπενιώτη.
- Τι να σε κάνω, Σουφ - Αγά, πέντε γροσιών Αράπη!
Ανάθεμα την ευλογιά που μ' έκανε κουφάρι!
Και σ' έδειχνα παλιότουρκε, ποιος είν' ο Κατσαντώνης.
Αφήνω πίσω τα παιδιά κι αυτόν τον Λεπενιώτη,
να ξαγοράσει το αίμα μου με τούρκικα κεφάλια».

Σκληρή η ζωή των κλεφτών, σκληροί και οι ίδιοι, αλλά συνάμα και με ευαισθησίες. Να τι γράφτηκε για τον Κατσαντώνη: «Μονάχα η φωνή: «έρχεται ο Κατσαντώνης!», έφτασε για ν' αδειάσει κάποτε ολάκερο το χωριό των Αγράφων στους λόγγους του Κουκουρούτζου και στις ρεματιές του Αγραφιώτη. Όταν ο Κατσαντώνης μπήκε στο χωριό και είδε στα παρατημένα σπίτια να λαμποκοπούν αραδιασμένοι οι τεντζερέδες, πόνεσε τους ανθρώπους, τους μήνυσε να γυρίσουν στον τόπο τους κι έφυγε χωρίς ν' αγγίξει τίποτα»

Στα χρόνια του Αλή πασά η διοίκηση των αρματολικών σωμάτων περνάει στα χέρια εξισλαμισθέντων χριστιανών, με αποτέλεσμα οι πρώην αρματολοί να στραφούν ενάντια στην Οθωμανική εξουσία, με την οποία βρίσκονται πλέον σε διαφορετικά στρατόπεδα. Τα χαμένα τους προνόμια τους οδηγούν στην κλέφτικη ζωή και αρχίζει να ενισχύεται η εθνική τους συνείδηση απέναντι στον κατακτητή.

*«Κι αν τα ντερβένια τούρκεψαν, τα πήραν Αρβανίτες,
ο Στέργιος είναι ζωντανός, πασάδες δεν ψηφάει.
Όσο χιονίζουν τα βουνά, Τούρκους μη προσκυνούμε.
Πάμε να λημεριάζουμε όπου φωλιάζουν λύκοι,
ΣτAIS χώραις σκλάβοι κατοικούν στους κάμπους με τους Τούρκους,
ράχες, λαγκάδια κι ερημιές έχουν τα παλικάρια
παρά με Τούρκους, με θεριά καλύτερα να ζούμε».*

Είναι η χρονική στιγμή που αρματολός και κλέφτης γίνονται έννοιες ταυτόσημες κι εκεί γεννιέται η ανάγκη να συνταχθούν και να οργανώσουν τα προεπαναστατικά κινήματα και την επανάσταση του 1821. Με την έκρηξη της Επανάστασης, γράφει ο Fauriel, που η συμβολή του στη διάσωση των Ελληνικών Δημοτικών Τραγουδιών είναι αναμφισβήτητη, «απεκαλύφθησαν αιφνιδίως εις τον κόσμο η πραγματική σημασία και η δύναμις και ο πραγματικός προορισμός των Κλεφτών και Αρματολών».

Μετά την επανάσταση του '21 το αρματολίκι πέρασε στα χέρια του Γεώργιου Καραϊσκάκη, του Γιαννάκη Ράγκου και του Σταμούλη Γάτσου. Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης ανδρώθηκε στα Άγραφα -έδρα του ήταν το χωριό Λεοντίτο Αργιθέας- και υπήρξε πρωτοπαλικάρο του Κατσαντώνη. Το 1811, κυνηγημένος από τα ασκήρια του Αλή πασά και των αρματολών του Μπουκουβάλα περνάει με 70 συντρόφους του από το Κατούσι, παίρνει 250 γίδια, σκοτώνει 2 χωρικούς, καίει στη

συνέχεια τα χωριά Μπουκοβίτσα και Λιάσκοβο και σκοτώνει κι εκεί 5 άτομα. Σε σχετική ενθύμηση της Ιεράς Μονής Κατουσίου διαβάζουμε:

«1811 αλοναρίου

έφυγαν οι Μπουκοβιτζάνοι και ήρθαν στο μοναστήρι και κάθησαν ημέρες-10-φαμίλιες-25

και ήρθαν οι κλέφτες ο Τζόκας και ο Καραϊσκάκης, νομάτοι 70 και σκότωσαν τον Γιωργάκη του Μήτρου Κυριαζή και τον Γιώργο Πάνου Στουκούφαλου

και πήραν γίδα διακόσια πενήντα και 19 μουλάρια φορτωμένα αλεύρι κι έκαψε και το χωριό τη Μποκοβίτζα και το Λιάσκοβο και ρίχτηκε πέρα και τον κυνήγαγαν οι Αρβανίτες και ήρθε ο Χασάν Γκιάτας με το Γιαννάκη Μπουκουβάλα στο μοναστήρι και Μπουκοβίτζα και...»

Πολλοί ήταν οι Αργιθεάτες, οι περισσότεροι ανώνυμοι, που εντάχθηκαν στα κλεφταρματολικά σώματα των Αγράφων, προσφέροντας πολύτιμες υπηρεσίες στο Έθνος.

Τραγούδια κλέφτικα τραγουδήθηκαν από πολλούς Αργιθεάτες, όπως από τους αείμνηστους Στέργιο Βλαχογιάννη, Γιώργο Λέκκο, Γεώργιο Παπαρούνα, Ηλία Μίχο κλπ.:

«Ανάρια ανάρια τά 'ριχναν
οι κλέφτες τα τουφέκια,
ήταν οι μαύροι λιγοστοί
πέντ' έξι οκτώ νομάτοι.
Κι ο καπετάνιος έλειπε
κι ο καπετάνιος λείπει.
Πάει να βαφτίσει ένα παιδί

να κάνει έναν κουμπάρο,
να το 'χει ο δόλιος γύρισμα».

«Εφές είδα στον ύπνο μου,
είδα και στ' όνειρό μου,
είδα δυο λάφια να βοσκούν
σε μια παλιοκαψάλα.
Κι ο κυνηγός τα βίγλιζε
από ψηλή ραχούλα.
-Εήγα το Γιώργη μ' τ' όνειρο.
-Τα λάφια είμαστε εμείς
και τα καψάλια οι Τούρκοι,
κι ο κυνηγός είν' η γριά,
μας έχει προδωμένους».

Η δημιουργία τραγουδιών αυτού του είδους δεν σταματά με τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους. Πολλά είναι τα τραγούδια που δημιουργήθηκαν και τραγουδήθηκαν απ' τον ελληνικό λαό με ήρωες πλέον όσους αρνήθηκαν να πειθαρχήσουν στους νόμους της συντεταγμένης πολιτείας και ακολούθησαν τον βίο των κλεφταρματολών.

Αυτά τα τραγούδια στηρίζονται στα κλέφτικα τραγούδια και διακρίνουμε πως η λαϊκή συνείδηση στάθηκε με συμπάθεια απέναντι σ' αυτούς τους ανθρώπους. Ακόμη και σήμερα χορεύονται στα πανηγύρια τέτοια τραγούδια, όπως του Χρήστου Νταβέλη, του Κάγκαλου κ. ά.

«Τον Κάγκαλο τον πιάσανε και παν να τον κρεμάσουν
χίλιοι τον παν από μπροστά και δυο χιλιάδες πίσω
κι ο Κάγκαλος τους έλεγε κι ο Κάγκαλος τους λέγει:

- *Να μη με πάτε απ' το χωριό κι από το Λιδωρίκι,
γιατ' έχω εχτρούς και χαίρονται και φίλους που λυπούνται,
έχω και μια σταυραδερφή, που ντένεται στα μαύρα.
Τα μαύρα δεν της πρέπουνε, ούτε τα λυπημένα
της πρέπουνε τα κόκκινα και τα γαλαζωμένα».*

Θα κλείσω την εισήγησή μου με ένα τετράστιχο που στολίζει το σπαθί ενός ένδοξου κλέφτη του Βάλτου, του Γερο - Κοντογιάννη, ο οποίος πολέμησε σκληρά τα ασκέρια του Γιουσούφ Αράπη την περίοδο 1790 – 1815.

*« Όποιος τυράννους δεν ψηφεί
και λεύτερος στον κόσμο ζει
Δόξα, τιμή, ζωή του
είν' μόνο το σπαθί του».*
Πετρίλο, 9 Αυγούστου 2018

Βιβλιογραφία

- Claude Fauriel, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, 2012
- Αναστασιάδη Σοφία, *Πίνδος*, Αθήνα 1955
- Απομνημονεύματα Μακρυγιάννη*
- Αραβαντινός Σπύρος, *Ιστορία Αλή Πασά του Τεπενεβλή*, Αθήνα 2004
- Βακαλόπουλος Αποστόλης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, 1978
- Βλαχογιάννης Γ., *Οι κλέφτες του Μοριά*.
- Βουρνάς Τάσος, *Αρματολοί και κλέφτες*, εκδ. Τολίδη
- Γκιόλιας Μάρκος, *Ιστορία της Ευρυτανίας στους νεότερους χρόνους*, 1999
- Γνώση και Γνώμη – Καρδίτσα*
- Ζιάγκος Νικ., *Τουρκοκρατούμενη Ήπειρος*, 1974
- Η Κοινωνική Ληστεία στον Ελλαδικό χώρο*, εισηγήσεις Μπραχάμι 19/6/2002
- Η περιοχή της Αταλάντης και Μουδονίτσας στους πρώιμους Οθωμανικούς χρόνους.*
- Ηπειρωτικά Χρονικά

- Ιστορικά Αργιθέας Αγράφων, Λεοντίτο
Καμπουρίδης Κων/νος, *Η Νεότερη Ελλάδα μέσα από Οθωμανικές Αρχειακές Πηγές*, – Εκδ. Σταμούλη
Καράμπελα Γιώργος, *Το Δημοτικό Τραγούδι*, 2017, Εναλλακτικές Εκδόσεις
Κασομούλης Νικόλαος, *Απομνημονεύματα της Επαναστάσεως των Ελλήνων*.
Κουτής Ξενοφών, *Κατούσι Μια πινελιά στην ιστορία*, 2017
Μπεντεβή-Σπυροπούλου Ευανθία, *Το Κλέφτικο Δημοτικό Τραγούδι*, 2004
Μπίρης Κώστας, *Αρβανίτες*, Α΄ έκδ.1960 και Ε΄ έκδ. 2005-Μέλισσα
Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *Αρχείο Αλή Πασά*, Ινστ. Νεοελλ. Ερευνών, Αθήνα 2009
Πανόραμα Ελληνικής Επαναστάσεως, εκδ. Κουμουνδουρέα
Παπαδόπουλος Στ., *Απελευθερωτικοί Αγώνες Των Ελλήνων Επί Τουρκοκρατίας*, 1969
Παππάς Νίκος, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, εκδ. Παπαδημητρίου, 1953
Πολίτης Αλέξης, *Κλέφτικα*, 2001
Πολίτης Νικόλαος, *Δημοτικά τραγούδια*.
Πουκεβίλ, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, Εκδ. Τολίδη, 1995
Σάθας Κ., *Έλληνες στρατιώται εν τη Δύσει*, 1886
Σάθας Κ., *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς*.
Σαλακίδης Γ., Θεοχαρίδης Ι., *Η Κεντρική Ελλάδα τον 15^ο αιώνα*, εκδ. Σταμούλη.
Σαρρής Νεοκλής, *Προεπαναστατική Ελλάδα και Οσμανικό κράτος*, 1993.
Σιμόπουλος Κυριάκος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*.
Σπανός Κώστας, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, Λάρισα
Σταμέλος Δημήτρης, *Κατσαντώνης*, 1980
Τσιάμαλος Δημήτρης, *Οι αρματολοί της Ρούμελης*, Αθήνα 2009
Φωτάκου, *Απομνημονεύματα περι της Ελλην. Επαναστάσεως*, Αθήνα 1955

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ:

«Στ' Άγραφα... ένα ταξίδι. Αρχή του ταξιδιού: η Αργιθέα Αγρόφων.»

Κάμπας Λευτέρης

Ερευνητής

Τραγούδια και χοροί της Αργιθέας.

Νομίζω ότι η Αργιθέα έχει το προνόμιο να συγκαταλέγεται μεταξύ των πλουσιότερων πολιτιστικά περιοχών της Ελλάδας. Κι' αυτό το απόλυτα δικαιολογημένο προνόμιο το οφείλει σε τρεις κυρίως λόγους: Ο πρώτος και σπουδαιότερος λόγος είναι ότι η Αργιθεάτικη μουσικοχορευτική παράδοση έχει στον πυρήνα της τα πολύτιμα διαμάντια που λέγονται «κλειστός» χορός και τα ασύγκριτα «κλειστά» τραγούδια. Ο «κλειστός» χορός σύμφωνα και με τους πλέον ειδικούς (Δόρα Στράτου και Σίμωνα Καρά) έχει τις ρίζες του στην αρχαία Ελλάδα και την αρχαία μουσικοχορευτική παράδοση. Όπως όλοι οι αργοί και τελετουργικοί χοροί. Αυτή τη στιγμή ο «κλειστός Αργιθέας» περιλαμβάνεται στους είκοσι έως τριάντα πιο προβεβλημένους χορούς της ελληνικής παράδοσης. Κι αν λάβουμε υπ' όψη μας τις βαθιές του ρίζες θα μπορούσαμε - και όχι αυθαίρετα - να τον περιλάβουμε στην πρώτη δεκάδα των πιο αξιόλογων ελληνικών χορευτικών θησαυρών.

Ο δεύτερος σπουδαίος λόγος είναι ότι η περιοχή της Αργιθέας διαθέτει σπάνιο λαϊκό μουσικό ηχόχρωμα που είναι κάτι ξεχωριστό και προσθέτει ομορφιά και μεράκι σ' όλα τα τραγούδια της περιοχής και εκφράζεται κυρίως με το βιολί και συμπληρωματικά με το κλαρίνο και τα άλλα όργανα συνοδείας όπως λαούτο, ντέφι, κιθάρα κ.λπ. Για να δείξω πόσο σημαντικό είναι το τοπικό μουσικό ηχόχρωμα απλώς θα αναφέρω την εμπειρία μου για το πόσο δυσκολεύονται οι οργανοπαίχτες άλλων περιοχών να πιάσουν τα γυρίσματα των κλειστών και των τσάμικων της περιοχής.

Τρίτος σημαντικός λόγος είναι η επίδραση που είχαν οι ιστορικές μνήμες από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα στην τοπική μουσικοχορευτική παράδοση όπως οι συνεχείς αγώνες των Αργιθεατών και των Αγραφιωτών ευρύτερα, για ελευθερία και ανεξαρτησία ιδίως στην διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Ως γνωστό τα Άγραφα υπήρξαν φυτώριο και προπύργιο των

κλεφταρματολών. Οι θρυλικοί αγώνες τους κάτω από την ηγεσία γενναίων αρχηγών όπως, ο Κατσαντώνης, Καραϊσκάκης, Μπουκουβαλαίοι κ.α. συντέλεσαν τα μέγιστα στην αποτίναξη του Τουρκικού ζυγού. Ενέπνευσαν επίσης ανώνυμους ποιητές στην δημιουργία των ασύγκριτων και μοναδικών σχεδόν σε όλο τον κόσμο κλέφτικων δημοτικών τραγουδιών.

Επιπρόσθετα είναι προφανής η επίδραση που είχαν οι απαράμιλλες φυσικές ομορφιές της περιοχής μας στη διαμόρφωση των τραγουδιών της Αργιθέας. Οι άγριες ομορφιές των πανέμορφων βουνών μας σε συνδυασμό με την συναρπαστική ποιμενική ζωή, μέσα στη φύση, ενέπνευσαν πλείστα όσα ποιμενικά και δημώδη ποιητικά αριστουργήματα όπως τα « Εννιά χιλιάδες πρόβατα », « Απάνω στα ψηλά βουνά », « Σήμερα θελ' κατεβώ », « Που ήσουν πέρδικα γραμμένη », « Ποταμέ τζάνε ποταμέ », « Μπήκαν τα γίδια στο μαντρί » κ.α.

Θα ρρώ πως είναι η ώρα μετά τον πρόλογο και τη γενική αναφορά να ξεκινήσουμε την εξέταση των συγκεκριμένων χορών και τραγουδιών.

Κλειστός χορός και τα κλειστά τραγούδια

Κάνουμε την αρχή με την κορωνίδα της Αργιθεάτικης μουσικής και χορευτικής παράδοσης, τον « κλειστό » χορό και τα κλειστά τραγούδια. Είναι θα έλεγα ο ύμνος της Αργιθέας. Ομαδικός αργός χορός με τελετουργικό ρυθμό ως τα μέσα του τραγουδιού και στο δεύτερο μισό γίνεται πιο γρήγορος, ρυθμικός και ζωηρός. Αξιοπρόσεκτη και σημαντική είναι η λαβή των χορευτών. Ο πρώτος ή η πρώτη κάμπτουν τον αριστερό αγκώνα και όλοι κάνουν το ίδιο. Ο κάθε επόμενος χορευτής πιάνεται με το δεξί του χέρι απ' τον αγκώνα του προηγούμενου. Αυτό κρατάει όσο κρατάει και το αργό και τελετουργικό κομμάτι του χορού. Εντυπωσιακή η χάρη και η αρμονία σ' αυτό το μέρος του χορού. Τα βήματα μικρά, στρωτά, άναργα, λικνιστά. Το μεγαλείο της ομαδικής έκφρασης.

Με το γύρισμα του χορού σε γρήγορο ρυθμό, οι χορευτές πιάνονται κανονικά όπως στο συρτό στα τρία κ.λπ. Στο πρώτο μέρος δεν υπάρχει κανένα περιθώριο για φιγούρες ούτε απ' τον πρωτοχορευτή ή την πρωτοχορεύτρια. Στο δεύτερο μέρος όμως υπάρχουν κάποια περιθώρια για φιγούρες από τον πρωτοχορευτή.

Ο τρόπος της λαβής μεταξύ των χορευτών και η αργή τελετουργική εξέλιξή του ήταν τα στοιχεία που αξιοποίησε η κα Δόρα Στράτου, για να

καταλήξει μετά από συγκριτικές μελέτες, στο συμπέρασμα ότι ο κλειστός χορός της Αργιθέας έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα. Οι συγκριτικές μελέτες αφορούν το σημερινό χορό με υπάρχουσες παραστάσεις σε αρχαία αγγεία ή ανάγλυφες μαρμαρίνες πλάκες.

Όπως αναφέραμε ήδη κοιτίδα του «κλειστού» Αργιθέας είναι η Ανατολική Αργιθέα και ειδικότερα τα χωριά Πετρίλια, Βλάσι, Μεζίλο, Σπυρέλο, Φουντωτό, Λεοντίτο. Σ' αυτά τα χωριά ήταν τα παλιότερα χρόνια, ο κατεξοχήν Πασχαλινός χορός και χορεύονταν επί τρεις μέρες. Τραγουδούσαν αντιφωνικά, συνήθως άνδρες -γυναίκες.

Όταν χόρευαν πολλοί μαζί συνήθως οι άνδρες χόρευαν στον έξω κύκλο και οι γυναίκες στον εσωτερικό κύκλο. Όταν δε χώραγαν στους δύο κύκλους κάνανε και τρίτο ή τέταρτο κύκλο. Αν δεν ήταν τόσος κόσμος όπως στα άλλα χοροστάσια και τα μικρά χωριά πιάνονταν σε ένα μικρό κύκλο πρώτα οι άνδρες και μετά οι γυναίκες. Όταν χόρευαν δύο ή περισσότεροι κύκλοι, υπήρχε κάποιος μερακλής και σεβαστός άνδρας που έκανε τον συντονιστή. Δηλαδή με μια γκλίτσα κράταγε τους κύκλους, ώστε να προχωρούν ταυτόχρονα και συντονισμένα.

Στα Πετρίλια ονομαστά για τον ρόλο του χορευτή – συντονιστή υπήρξαν ο Κωστής Χόντζιας (πατέρας της Λευκούλας και του Νικάκη) και ο Παντελής Τσιάτσιος.

Ακόμα ένα στοιχείο το οποίο πιθανόν να έδωσε και την ονομασία στον κλειστό χορό είναι το εξής: όταν χόρευαν πολλοί μαζί και ο κύκλος δεν ήταν δυνατόν να απλωθεί στον χώρο, ιδίως στο δεύτερο μέρος του, ο πρώτος έμπαινε εσωτερικά και κατά κάποιον τρόπο έκλεινε ο κύκλος.

Ας έρθουμε τώρα στα κλειστά τραγούδια. Είναι συνήθως αφηγηματικά ή παραλογές. Αναφέρονται σε ιστορίες από την παράδοση και τους θρύλους του λαού μας. Είναι τραγούδια της ξενιτιάς, της αγάπης και της ποιμενικής ζωής. Μεγάλα σε διάρκεια. Ταιριάζουν πολύ με το νόημα των πασχαλινών εθίμων. Πραγματικά διαμάντια της μουσικής μας παράδοσης.

Τραγούδια όπως τα «Σαν άλλο δεν με μάρανε», «Σταφύλι μου κρουστάλλινο», «Βασιλικέ μου τρίκλωνε», «Απάνου στα ψηλά βουνά», «Εννιά χιλιάδες πρόβατα», «Κόρη με τα δασειά κουμπιά», «Να' μουνά πετροπέρδικα» και τόσα άλλα αποτελούν λαϊκά ποιητικά αριστουργήματα. Ντυμένα δε με τη μελωδικότατη βυζαντινή μουσική ενθουσιάζουν και συ-

γκινούν τους πάντες. Δημιουργούν σε όλους μας νοσταλγικά μεράκια. Τα κλειστά τραγούδια τραγουδιούνται από δύο δρόμους. Ο ένας είναι ο κλασσικός τρόπος που ξέρουμε όλοι μας. Ο δεύτερος τρόπος είναι αργός και κοφτός. Με αυτόν τον ρυθμό τραγουδιόταν στα χωριά Πετρίλο και Βλάσι. Επέλεγαν ειδικά κλειστά τραγούδια που ταίριαζαν σ' αυτό το δρόμο, όπως το «Χιλιδονάκι θα γενώ», «Χειμώνας και χινόπωρος» κ.λπ. Οι παλαιοί τραγουδούν ακόμα σ' αυτόν το δρόμο.

Θα ήθελα εδώ να αναφερθώ σε ένα ιστορικό κλειστό τραγούδι που άκουσα την άνοιξη του 2017, από τους πρωτεργάτες της Αργιθεάτικης μουσικής ζυγιάς, τον Γιώργο Κόνιαρη (κλαρίνο) και τον Στέλιο Κωφό (βιολί).

Αναφέρεται σε ηρωική μάχη που έδωσε ο Κατσαντώνης και τα παλληκάρια του με Τουρκαλβανούς του Αλή Πασά έξω από τα Γιάννενα στο Μπιζάνι.

Εφές ήμουν στα Γιάννενα (κλειστό)

Εφές ήμουν στα Γιάννενα
κι' αντίκρυ απ' το Μπιζάνι
κι' ακούω ντουφέκια να βαρούν
κανόνια να βροντούνε
μήνα σε γάμο πέφτουνε
μήνα σε πανηγύρι
Μήδε σε γάμο πέφτουνε
Μήδε σε πανηγύρι,
ο Κατσαντώνης πολεμάει
με Τούρκικο ασκέρι

Τσάμικος χορός - Τραγούδια

Ας έρθουμε τώρα στον δεύτερο πιο δημοφιλή χορό της περιοχής τον τσάμικο και τα τσάμικα τραγούδια. Όπως είναι σε όλους γνωστό το τσάμικο είναι χορός πανελλήνιος και θα τον χαρακτηρίζαμε σαν χορό, της ελληνικής λεβεντιάς, που χαρακτηρίζει τους Έλληνες και τις Ελληνίδες.

Στην Αργιθέα στο τσάμικο χορό παρατηρούμε κάποιες ιδιομορφίες χαρακτηριστικές της περιοχής. Στον ανδρικό τσάμικο έχουμε την ιδιομορφία όπου ο πρωτοχορευτής, πάντα στα πλαίσια του ρυθμού του τραγουδιού, εκφράζεται ελεύθερα με λεβέντικες φιγούρες και διάφορα τσαλι-

μάκια που δίνουν ιδιαίτερη ομορφιά και χάρη στο χορό του. Οι άλλοι αναγκαστικά ακολουθούν. Αντίθετα ο γυναικείος τσάμικος είναι στρωτός με χαριτωμένες και λεβέντικες ομοιόμορφες κινήσεις. Τα περιθώρια για φιγούρες είναι συνήθως πολύ περιορισμένα για την πρωτοχορεύτρια.

Αναφέρω εδώ μερικά απ' τα πιο αγαπημένα τσάμικα της περιοχής: «Στάζουν τα κεραμίδια σου», «Ένας λεβέντης χόρευε», «Θέλω ν' ανέβω στ' Άγραφα», «Λάμπουν τα χιόνια στα βουνά», «Νεραντζούλα φουντωμένη», «Νειάτα μου και λεβεντιά μου» κ.α. Όλα τα παραπάνω τραγούδια αποτελούν πραγματικά λαϊκά αριστουργήματα.

Χορός και τραγούδια στα τρία

Ο τρίτος πιο διαδεδομένος χορός της περιοχής είναι ο χορός στα τρία. Είναι ιδιαίτερα ομαδικός χορός. Απλός και ρυθμικός. Οι άνδρες τον χορεύουν πιο ζωηρά σηκώνοντας το πόδι ενώ οι γυναίκες συνήθως κάνουν πιο στρωτά βήματα. Τα περιθώρια για φιγούρες είναι πολλά και στις δύο περιπτώσεις χωρίς να χάνουν το ρυθμό και να δυσχεραίνουν τους υπόλοιπους χορευτές και χορεύτριες.

Και στον χορό αυτό υπάρχουν υπέροχα τραγούδια διαχρονικά και αγαπημένα όπως τα «Όσα κι αν περπάτησα», «Ποταμέ τζάνε ποταμέ», «Δέντρο είχα στην αυλή μου», «Αγγελικούλα του παπά», «Περδικούλα γκιορτινάτη», «Άσπρα μου πουλιά», «Ξενιτεμένο μου πουλί», «Βαρκούλα πόρχεται απ' τη Χιό», «Μαρουσιάννα» κ.α.

Συρτός χορός και συρτά τραγούδια

Ο συρτός χορός ή καλαματιανός όπως τον αποκαλούμε είναι ως γνωστόν πανελλήνιος χορός που χορεύεται κυρίως απ' τους νέους με ιδιαίτερη ζωηράδα και χάρη.

Στην περιοχή μας αναπτύχθηκαν αρκετά σπουδαία συρτά τραγούδια προσαρμοσμένα στις εδώ συνθήκες ζωής και την ιδιοσυγκρασία των κατοίκων. Έτσι και ο χορός απέκτησε πιο πολύ ζωντάνια ομορφιά και χάρη. Υπάρχουν τραγούδια όπως το «Νάχα έναν ταχυδρόμο» ή ο «Αριστείδης» που ενθουσιάζουν όταν παίζονται και αλλάζουν τη μορφή του γλεντιού, δημιουργώντας ατμόσφαιρα. Εδώ μπορούμε να αναφέρουμε μερικά αγαπητά συρτά όπως τα «Βρύση μου μαλαματένια», «Ένα πουλί Χαράλαμπε», «Στην άκρη από το Μέτσοβο», «Σιγαλά βρέχει ο ουρανός», «Μανουσάκια», «Όλα τα πουλάκια», «Πώς βγαίνει ο ήλιος το πρωί» κ.α.

Χορός Λεσκοβίτης ή Αρβανίτικο αντίστοιχα τραγούδια

Όπως είναι γνωστό η παράδοση και τα τραγούδια ταξιδεύουν. Έτσι ταξίδεψε κι ο Λεσκοβίτης ή αρβανίτικο απ' το Λεσκοβίκι της Βόρειας Ηπείρου όπου στην πλειοψηφία τους κατοικούσαν Έλληνες. Είναι σκοπός οργανικός με εντυπωσιακά γυρίσματα. Αργός μερακλίδικος σκοπός που χορεύεται και στα τρία. Άρεσε στους ντόπιους κυρίως τους ηλικιωμένους, που τον υιοθέτησαν και τον έκαναν μέρος της παράδοσής μας. Τον χόρευαν επιτόπου συνήθως γέροντες μερακλήδες για να μην κουράζονται.

Με την πάροδο του χρόνου στο σκοπό αυτό που τον έπαιζε αριστοτεχνικά ο αείμνηστος Πετριλιώτης βιολιτζής Λάμπρος Καζιακούρας, μπήκαν και λόγια που ταίριαζαν με το σκοπό. Είχαν συνήθως σκωπτικό χαρακτήρα όπως «Με κάλεσε μια παπαδιά», «Ένας παπάς λειτούργαγε». Το δεύτερο ειδικά είναι αρβανιτοτσάμικο δηλαδή ένας στίχος παίζεται και τραγουδιέται αρβανίτικο και ο επόμενος τσάμικο. Έτσι υπάρχει μια ενδιαφέρουσα εναλλαγή στο χορό και το τραγούδι.

Εδώ νομίζω είναι η κατάλληλη στιγμή να αναφερθώ σε μια αλησμόνητη ατάκα που είπε η αείμνηστη Δόρα Στράτου, όταν, με πρωτοβουλία του ομιλούντος το 1978, πήγαμε μια παρέα 30 περίπου Αργιθεατών στο θέατρο της να της προτείνουμε να παρουσιάσει τους χορούς και τα τραγούδια της Αργιθέας. Όταν της δείξαμε το αρβανίτικο και το τσάμικο, εκείνη με πλησίασε και γεμάτη ενθουσιασμό και ικανοποίηση μου είπε «Αυτοί δε χορεύουν. Αυτοί κεντάνε πάνω στη γη».

Για την ιστορία στο αρβανίτικο χόρεψαν μπροστά ο Στέργιος Βλαχογιάννης, ο Γιώργος Π. Πούλιας και ο Γιώργος Χόντζιας.

Στο τσάμικο ο Αλέκος Βλαχογιάννης, ο Κωστάκης Χόντζιας, ο Μπάμπης Τσιτσιρίγκος, ο Δημήτρης Καμπούρης, ο Κωστάκης Καμπούρης ο μηχανικός κ.α. Στο «κλειστό» ο αείμνηστος Κωστάκης Καμπούρης δάσκαλος.

Εδώ να σημειώσω ότι η παρουσία μας εκείνη στο Θέατρο της Δόρας Στράτου το 1978 -1981 ήταν κομβικής σημασίας για τη διάσωση και διάδοση της μουσικοχορευτικής μας παράδοσης. Υπήρξε μια άνευ προηγουμένου προβολή της Αργιθέας και της παράδοσής της στο πανελλήνιο και έξω από τα σύνορα μας. Υπήρξε μια αξιοσημείωτη καταγραφή τραγουδιών της Αργιθέας σε δύο δίσκους βινύλιο που εξέδωσε το Θέατρο το

1978. Τέλος υπήρξε καταγραφή των χορών μας σε κινηματογραφική ταινία από την ΥΠΕΝΕΔ πάλι το 1978. Σήμερα κυκλοφορεί από το Θέατρο σε video -cd.

Κλέφτικα - Καθιστικά - Της τάβλας

Περίοπτη θέση στην μουσικοχορευτική μας παράδοση κατέχουν τα κλέφτικα τραγούδια της Αργιθέας και των Αγράφων, τα καθιστικά και τα τραγούδια της τάβλας. Ειδικά τα κλέφτικα δημοτικά τραγούδια αποτελούν ασύγκριτα λαϊκά δημιουργήματα μοναδικά σχεδόν σε όλο τον κόσμο.

Τα κλέφτικα δημοτικά τραγούδια έχουν ιδιαιτέρως υμνηθεί από διακεκριμένους λαογράφους – ερευνητές Έλληνες και ξένους. Θα αναφέρω εδώ τον κορυφαίο Έλληνα και πατέρα της λαογραφίας Νικόλαο Πολίτη, που κατέγραψε το σημαντικότερο κομμάτι των δημοτικών μας τραγουδιών. Θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρω και τον Γάλλο Φωριέλ λαογράφο – ερευνητή ο οποίος κατέγραψε πολλά κλέφτικα και δημοτικά τραγούδια, τα οποία εξέδωσε στο Παρίσι σε δίτομο έργο με τίτλο «Δημοτικά Τραγούδια της Νέας Ελλάδας» στο διάστημα 1824-25. Ο Φωριέλ θεωρεί τα κλέφτικα δημοτικά τραγούδια σαν κορυφαία ποιητικά λαϊκά αριστουργήματα. Μάλιστα στον επίλογο του βιβλίου του γράφει ότι η Ευρώπη και ο κόσμος θα οφείλει ευγνωμοσύνη σε όσους Έλληνες και ξένους ερευνητές καταγράφουν και σώζουν αυτά τα ποιητικά αριστουργήματα.

Νομίζω ότι και ορισμένοι Αργιθεάτες και φορείς βοήθησαμε να σωθεί ένα μεγάλο κομμάτι των κλέφτικων τραγουδιών της Αργιθέας, των υπόλοιπων καθιστικών και των τραγουδιών της τάβλας. Μάλιστα η σωτηρία τους ήταν πλήρης. Καταγράφηκαν στιχουργικά και μουσικά. Μουσικά κάναμε ηχογραφήσεις με δεξιοτέχνες οργανοπαίχτες της περιοχής μας και με χαρισματικούς τραγουδιστές όπως ο Στέργιος Βλαχογιάννης, Πέτρος Νάκος, ο Βαγγέλης Ποζιός, ο Χριστόδουλος Κωσταρέλλος, ο Χρυσόστομος Θεοδοσόπουλος, ο Λουκάς Παζιός, ο Γιώργος Λέκος κ.α.

Θα ήθελα εδώ να απαριθμήσω μερικά απ' τα ωραιότερα κλέφτικα καθιστικά και της τάβλας που καταγράψαμε και ηχογραφήσαμε μετά το 1978.

«Ξύπνα πουλάκι μ' το πρωί», «Ανάρια-ανάρια τάριχναν οι κλέφτες τα ντουφέκια», «Νάμουν αηδόνι στην Οξιά», «Νάμουν πουλί να πέτα-

γα», «Παρασκευή μεσάνυχτα», **τραγούδι που** αναφέρεται στον θανάσιμο λάβωμα του Καραϊσκάκη στο Φάληρο, «Τούρκοι βαστάτε τ' άλογα», τραγούδι για τον Κατσαντώνη, «Εφές είδα στον ύπνο μου» πάλι για τον Κατσαντώνη.

Μερικά καθιστικά και της τάβλας: «Νάσαν τα νειάτα δυο φορές», «Ασήμω μου στον γάμο σου», «Θέλουν ν' ανθήσουν τα κλαριά», «Μπήκαν τα γίδια στο μαντρί», «Παιδιά μ' καλώς ορίσατε» κ.α.

Σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να ανασύρω απ' το αρχείο μου ένα κλέφτικο τραγούδι που ηχογράφησα στο Ανθηρό το 1982. Το τραγούδησε ο Νίκος Παπαρούνας γιος του βιολιτζή Γιώργου Παπαρούνα και μετέπειτα ιερέας. Ο ίδιος θαρρώ ότι το έμαθε απ' τον πατέρα του. Το τραγούδι αναφέρεται στον Κατσαντώνη.

Εφές είδα στον ύπνο μου (Κλέφτικο)

Εφές είδα στον ύπνο μου είδα και στ' όνειρό μου,

είδα δυο λάφια να βοσκάν σε μια παλιοκαψάλα,

κι ο κυνηγός τα βίγλιζε από φιλή ραχούλα,

Ξήγα το Γιώργη μ' τ' όνειρο

-Τα λάφια είμαστε εμείς και τα καψάλια οι Τούρκοι

κι ο κυνηγός είν' η γρηά, μας έχει προδομένους.

(Γιώργος ήταν ο αδελφός του Αντώνη Κατσαντώνη και η γρηά ήταν η καλόγρια που άθελά της τους πρόδωσε)

Υπόλοιποι χοροί και τραγούδια

Υπάρχουν και άλλα εκτός απ' τους χορούς και τα τραγούδια που προαναφέραμε.

Ο κοφτός χορός ήταν νεότερος ζωηρός χορός που σήμερα σπανίως χορεύεται. Εδώ είχε ένα και μοναδικό τραγούδι, το:

Μην με στέλνεις μάνναμ'

στην Αμερική,

γω θα μετανιώσω

και θα μείνω εκεί.

δολάρια δεν θέλω

πώς να σου το πω

ψωμί ελιά κρεμμύδι

κι' αυτόν που αγαπώ.

Υπήρχαν επίσης τα συγκαθιστά τραγούδια και οι χοροί που ήταν συνηθισμένοι, είναι κεφάτοι και συνεχίζουν να χορεύονται ακόμη με διάφορες μορφές όπως το τραγούδι «μπαίνω μέσ' στ' αμπέλι», «η Τασιά», «ο Καραπατάκης», «Το γιαλό – γιαλό ψαράκια κυνηγώ» κ.λ.π. Απαιτούν όμως ακόμη έρευνα σε βάθος.

Υπάρχουν επίσης τα σκωπτικά τραγούδια, τα περιπαιχτικά και βέβαια τα λεγόμενα καλημέρια που γνώρισαν και μεγάλη ακμή.

Ας ξεκινήσουμε απ' τα σκωπτικά και περιπαιχτικά τραγούδια παραθέτοντας κάποια γνωστά παραδείγματα:

*Τι κακό είδα η κακομοίρα
με τον άνδρα όπου πήρα
τα ποδάρια τ' μες στη στάχτη
τα παπούτσια του στο φράχτη,
ώσου να σηκώσει τόνα
πήρε το βαθύ το γιόμα
ώσου να σηκώσει τ' άλλο
βγήκε τ' άστρο το μεγάλο.*

Προφανώς εδώ η γυναίκα αναφέρεται στον τεμπέλη άνδρα της.

Σπουδαία κατηγορία τραγουδιών, μελαγχολικών βέβαια, ήταν τα καλημέρια που σχεδόν έχουν ξεχαστεί. Έμοιαζαν με μοιρολόγια και λέγονταν όταν αποχωρίζονταν αδέρφια, γονείς από παιδιά, αντρόγυνα, αγαπημένοι κ.λ.π. Λέγονταν για παράδειγμα όταν έφευγαν οι νέοι για το στρατό. Όταν χωρίζανε και φεύγαν για τα χειμαδιά. Συνήθως ξεκίναγαν με ένα Αχ και τα τραγουδούσαν γυναίκες.

*Αχ δεν στόπα γω χινόπωρε φέτος ν' αργήσεις νάρθεις,
και σύ μας ήρθες γρήγορα για να μας ξεχωρίσεις.
Άλλοι θα παν στην Λειβαδιά, κι άλλοι θα παν στη Θήβα,
κι εγώ θα μείνω μοναχός στα έρμα αγριοβούνια.
Ξεχώρισαν τ' αδέρφια κι η μάνα απ' τα παιδιά,
κι ο χωρισμός δεν είν' καλός κι αντάμα δεν μπορούμε.*

(Καταγραφή απ' την Στυλιανή Αργυρή)

*Αχ όταν μου είπες έχε γειά
και μούδωσες το χέρι,*

καλύτερα να μούδινες
 πέντε με το μαχαίρι
 Αχ όταν μου είπες έχε γειά
 και κίνησες να φύγεις,
 κομμάτι απ' την καρδούλα μου,
 ξερίζωσες και πήρες.

(Κωνσταντούλα Τζιαχρή 1983)

Αυτά τα δύο τελευταία τετράστιχα ευτύχησα να τα ηχογραφήσω στην Καρδίτσα το 1983 περίπου, όταν η Κωνσταντούλα Τζιαχρή και ο Γιώργος Λέκκος κατέβηκαν στην Καρδίτσα για να παρουσιαστούν στα Καραϊσκάχεια με την φροντίδα του αδερφού μου Βασίλη, τότε προέδρου του Συλλόγου Αργιθεατών Καρδίτσας. Έτσι έχουμε ένα ελάχιστο δείγμα των καλημεριών.

Επίλογος

Καταθέτω αυτή την εισήγηση – εργασία σήμερα σαν ένα ελάχιστο φόρο τιμής στην γη που γεννήθηκα και μεγάλωσα. Θεωρώ τον εαυτό μου τυχερό για τις εμπειρίες που είχα στα παιδικά μου χρόνια, αν και ήταν τα πολύ δύσκολα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου. Θεωρώ επίσης τον εαυτό μου τυχερό που ασχολήθηκα με την παράδοση της Αργιθέας.

Ότι δημιούργησα πιθανόν να αποτελεί μια μικρή παρακαταθήκη για όσους έχουν το μεράκι να συνεχίσουν την έρευνα για τη διάσωση και διάδοση του λαϊκού μας πολιτισμού.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα την Κα Ελπινίκη Αγγελίνα προϊσταμένη των Γενικών Αρχείων Ν. Καρδίτσας για την πρόσκληση να είμαι ομιλητής.

Ευχαριστώ όλους τους συμπατριώτες και τις συμπατριώτισσες που με προθυμία απ' το 1978 και μετά ανταποκρίθηκαν στα καλέσματά μου κι έτσι από κοινού δημιουργήσαμε ένα σημαντικό υπόβαθρο για την συνέχιση της μουσικοχορευτικής μας παράδοσης.

Τέλος ευχαριστώ θερμά κι όλους εσάς που με παρακολουθήσατε.

Αγγελίνα Ελπινίκη

Προϊσταμένη ΓΑΚ - Αρχείων Ν. Καρδίτσας

Με αφορμή μια πετροπέρδικα.....

«Να ‘μουνα πετροπέρδικα, στα πλάϊα του Πετρίλου
.. Στα πλάϊα και στα πετρωτά και στις κοντοραχούλες..
Να σκώνομαν τ’ αποταχύ, πρωτού να ξημερώσει..
Ν’ ακούρμαινα τον πόλεμο, μεσ’ της δροσιάς τη ράχη..
Ν’ αγνάντευα πως πολεμάν, οι Κλέφτες με τους Τούρκους..
Ο Μπουκουβάλας πολεμάει, με Τούρκικο ασκέρι..»

Με τους χαρακτηριστικούς στίχους του Δημοτικού τραγουδιού από το Πετρίλο Αργιθέας «Να ‘μουν Πετροπέρδικα» σκεφτήκαμε να ξεκινήσουμε το οδοιπορικό μας στη Αργιθέα Αγράφων Καρδίτσας. Γιατί πιστεύουμε ότι μέσα από τα μονοπάτια της δημοτικής μας παράδοσης έρχεται η ψυχή του λαού μας και η ίδια η Ιστορία.

Η υπηρεσία των Γενικών Αρχείων Ν. Καρδίτσας παράλληλα με την αποστολή της για διάσωση και ανάδειξη των αρχείων του Νομού, έχει θέσει ως προτεραιότητα και τη δημιουργία ενός θεματικού τοπικού Αρχείου Δημοτικής Μουσικής και Παράδοσης, με βάση το αρχειακό υλικό της συλλογής του ερευνητή και συγγραφέα κ. Παναγιώτη Νάνου, την οποία παραχώρησε στην υπηρεσία μας. Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους Ν. Καρδίτσας θέλουν να συνεισφέρουν στη διάσωση και ανάδειξη του πολιτιστικού αποθέματος του τόπου δημιουργώντας τη βάση για συλλογή του σπάνιου και πολύτιμου αρχειακού υλικού, το οποίο θα είναι διαθέσιμο για μελλοντικές έρευνες και μελέτες, αλλά και για ονειρικά ταξίδια επιστροφής στο παρελθόν με όχημα τον λαϊκό πολιτισμό και την παράδοση.

Εξάλλου φιλοδοξία της υπηρεσίας μας αποτελεί η ανάπτυξη διόδων επικοινωνίας με το κοινό της περιοχής, η αγαστή συνεργασία με τους φορείς της – μέσα σε κλίμα συλλογικότητας – για την προαγωγή του πολιτισμού, η καλλιέργεια του ιστορικού και κατ’ επέκταση ερευνητικού ενδιαφέροντος, αλλά και η γόνιμη επαφή με το παρελθόν μέσα από τη διοργάνωση εκδηλώσεων μνήμης. Η μνήμη, όμως, δεν αποτυπώνεται μόνο στα επίσημα έγγραφα της κρατικής εξουσίας, αλλά και σε τεκμήρια που

φέρουν τη σφραγίδα της ζωής, στις καθημερινές της εκφάνσεις, όπως οι παλιές φωτογραφίες.

Εικόνες μιας άλλης εποχής, μιας εποχής που απογειώνει τον άνθρωπο και μας υπενθυμίζει ότι η αληθινή ομορφιά βρίσκεται στην απλότητα. Είναι μάταιο να επιχειρούμε μια αποτίμηση του παρελθόντος με βάση τα μέτρα και τα σταθμά της εποχής μας. Είναι προτιμότερο, όμως, να προσπαθήσουμε να την αντικρύσουμε με τα μάτια της ψυχής, να συναισθανθούμε το μεγαλείο της ανθρώπινης ζεστασιάς και ευαισθησίας.

Ας ταξιδέψουμε λοιπόν στο χώρο και στο χρόνο μέσα από φωτογραφίες -τεκμήρια της συλλογικής μας μνήμης με την ευχή το υλικό αυτό να πολλαπλασιαστεί στα Γενικά Αρχεία του Κράτους Ν. Καρδίτσας μέσα από δωρεές πολιτών και φορέων.

Θέλω να ευχαριστήσω τους ομιλητές τις αποψινής εκδήλωσης τους κ. Λευτέρη Κάμπα, Ξενοφώντα Κουτή και την κ. Μαρία Παναγιωτοπούλου προϊσταμένη των Γενικών Αρχείων. Ν. Ευρυτανίας που συμμετέχει ως συνδιοργανώτρια στο ξεκίνημα αυτού του όμορφου ταξιδιού. Να ευχαριστήσω ακόμη μια φορά τον δήμαρχο κ. Λάμπρο Τσιβόλα που μας φιλοξενεί για δεύτερη συνεχή χρονιά και στηρίζει τις προσπάθειες των Γενικών Αρχείων του νομού. Τους κυρίους Παγανό Ηλία, Στάθη Βασίλη, Λευτέρη Κάμπα, Βασίλη Κάμπα, Κουτή Ξενοφώντα, Καραβίδα Χρήστο, Γρίβα Δημήτρη, Καραγεώργο Θανάση που μας παραχώρησαν το φωτογραφικό υλικό από τα προσωπικά τους αρχεία. Τη ΛΕΦΚΚ, το Σύλλογο Βλασιωτών η «ΚΑΡΑΒΟΥΛΑ» και το Σύλλογο απανταχού Πετριλιωτών το «ΠΕΤΡΙΛΟ»

Τέλος ευχαριστώ θερμά την κα. Μαριέττα Μινώτου, Δ/τρια της Κ.Υ. των ΓΑΚ, που πάντα ενισχύει την προσπάθειά μας, αλλά και όλους όσους βρίσκεστε εδώ σήμερα.

Κυρίες και κύριοι

Μοιραστήκαμε σήμερα μαζί σας ένα μέρος των δράσεων της υπηρεσίας μας και αυτό γιατί θέλουμε να σας κάνουμε κοινωνούς ονείρων ανάπτυξης των ΓΑΚ Αρχείων Ν. Καρδίτσας. Θέλουμε να στείλουμε ένα μήνυμα. Στις δράσεις μας σας θέλουμε δίπλα μας, με ιδέες και προτάσεις με ηθική ή όποια άλλη συμπαραστάση εσείς κρίνετε. Η συλλογική δημιουργία είναι το αντίδοτο στο ζόφο των ημερών και είμαστε βέβαιοι ότι τα Γ.Α.Κ. Αρχεία Ν. Καρδίτσας θα ανταποκριθούν στις προκλήσεις των καιρών.

